

VILNIAUS UNIVERSITETAS ISTORIJOS FAKULTETAS
ISTORIJOS TEORIJOS IR KULTŪROS ISTORIJOS KATEDRA

Karolina Kazakevičiūtė

Paveldosaugos studijų programa
Magistro darbas

**Gelgaudiškio, Plokščių, Višakio Rūdos bažnyčių
(Marijampolės apskritis) įrašymas į Registrą:
vertingųjų savybių nustatymas, dokumentacijos parengimas**

Darbo vadovė: dr. Dalia Klajumienė

Vilnius
2008

TURINYS

ĮVADAS	3
ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI	4
I. BAŽNYČIŲ PAVELDOSAUGINĖ VERTĖ	7
II. GELGAUDIŠKIO, PLOKŠČIŲ IR VIŠAKIO RŪDOS BAŽNYČIOS LIETUVOS SAKRALINIO PAVELDO KONTEKSTE	10
III. GELGAUDIŠKIO ŠV. KRYŽIAUS IŠAUKŠTINIMO BAŽNYČIA	13
III. 1. Istorija	13
III. 2. Architektūra	16
III. 3. Dailės vertybės	17
IV. PLOKŠČIŲ ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS VARDŲ BAŽNYČIA	23
IV. 1. Istorija	23
IV. 2. Architektūra	25
IV. 3. Dailės vertybės	25
IV. 4. Šventaduobė	36
V. VIŠAKIO RŪDOS ŠV. VYSKUPO STANISLOVO BAŽNYČIA	36
V. 1. Istorija	36
V. 2. Architektūra	38
V. 3. Dailės vertybės	39
V. 4. Šaltinėlis	45
IŠVADOS	46
Šaltiniai ir literatūra	47
Priedai:	53
I. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktai	53
1. Gelgaudiškio bažnyčia	54
2. Plokščių bažnyčia	89
3. Višakio Rūdos bažnyčia	121
II. Dailės kūrinio aprašai	149
1. Gelgaudiškio bažnyčia	150
2. Plokščių bažnyčia	358
3. Višakio Rūdos bažnyčia	617

IVADAS

Magistro baigiamajam darbui „Gelgaudiškio, Višakio Rūdos, Plokščių bažnyčių (Marijampolės apskritis) įrašymas į Registrą: vertingųjų savybių nustatymas, dokumentacijos parengimas“ pasirinktas bažnyčias vienija jų geografinė padėtis bei pastatymo laikotarpis. Marijampolės apskritis – Užnemunė – tai Nemuno atskirta Lietuvos dalis, gyvenama suvalkiečių (sūduvių) ir dzūkų. Ilgą laiką šio regiono raida buvo atsieta nuo likusios Lietuvos dalies. Po 1795 m. įvykusio trečiojo Jungtinės Respublikos padalijimo Užnemunė arba Sūduva atiteko Prūsijai. 1807 m. ji buvo įjungta į Varšuvos kunigaikštijos, o 1815 m. į Lenkijos karalystės sudėtį. Šiuo vadinamuoju Lenkijos periodu 1795–1917 m. iš pastatytų medinių ir mūrinių bažnyčių iki mūsų dienų išliko tik devyniolika.¹

Iki mūsų dienų išlikusios mūrinė Gelgaudiškio, medinės Višakio Rūdos bei Plokščių bažnyčios pastatytos XIX a., tačiau šiose vietovėse pirmosios bažnyčios statytos daug anksčiau. Jų statybos pradžia siekia XVI a., kai tose vietovėse jau buvo susiformavusios miestelio tipo gyvenvietės. Mažuose miesteliuose, kaimuose bažnyčia yra žmonių traukos centras, nuo seno prie bažnyčios vykdavo įvairūs renginiai, atilaidai pritraukdavo ir kaimyninių vietovių gyventojus.

Darbo tikslas: nustatyti Gelgaudiškio Šv. Kryžiaus Išaukštinimo, Višakio Rūdos Šv. vyskupo Stanislovo, Plokščių Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčių ir jose esančių sakralinės dailės objektų vertingąsias savybes ir parengti dokumentaciją jų įrašymui į Registrą.

Darbo uždaviniai:

- a) apžvelgti archyvinę medžiagą ir publikacijas, liečiančias Marijampolės apskrities sakralinį nekilnojamą ir kilnojamą paveldą;
- b) aptarti Gelgaudiškio, Višakio Rūdos ir Plokščių bažnyčių istoriją ir architektūros pobūdį;
- c) nustatyti vertingąsias savybes ir parengti Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktus bei Dailės kūrinio aprašus.

Darbo struktūra:

Šį darbą sudaro penki skyriai. Pirmasis skyrius skirtas pagrįsti pasirinktų bažnyčių paveldosauginę reikšmę, antrasis – supažindina su Marijampolės apskrities bažnyčių skirtumais, nuo kitų Lietuvos regionų. Trečiasis, ketvirtasis ir penktasis skyriai skirti bažnyčių statybos raidai, architektūrai ir jose esančioms dailės vertybėms pristatyti. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktai ir dailės kūrinio aprašai pateikti darbo prieduose.

---

¹ Jankevičienė A., Sūduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 2, 1995, p. 68–70.

Renkant istoriografinius duomenis apie Gelgaudiškio, Višakio Rūdos, Plokščių bažnyčių sakralinius dailės objektus, juos datuojant, remtasi Lietuvos sakralinės dailės katalogais. Straipsnius šiems leidiniams rašė profesionalūs dailėtyrininkai bei kitų sričių specialistai, todėl juose pateikiami duomenys tikslūs bei vertingi.

Renkant duomenis Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktams bei dailės kūrinio aprašams užpildyti bei domintis jų pildymo niuansais, konsultuotasi su Kultūros paveldo departamento Marijampolės teritorinio padalinio specialistais bei Kultūros paveldo centro Duomenų skyriaus kilnojamųjų objektų poskyrio vedėja Svetlana Poligiene, vyresniąja paminklotvarkininke Asta Giniūniene bei Duomenų skyriaus statinių poskyrio vedėja Indre Kačinskaite. Nors Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktuose reikia apibrėžti vertybės teritorijos ribas, tačiau neturint galimybės bendradarbiauti su kitais Kultūros paveldo centro Duomenų skyriaus statinių poskyrio paminklotvarkininkais, tai nebuvo padaryta.

Kiekviena magistro baigiamajam darbui pasirinkta bažnyčia buvo daug kartų apžiūrėta, atlikta jų eksterjero ir interjero fotofiksacija, apžiūrėtos ir įvertintos interjerų vertingosios savybės (interjerų dekoro elementai). Renkant medžiagą daug padėjo bažnyčių klebonai, kurie mielai sutiko pasidalinti savo sukauptomis žiniomis apie jų prižiūrimas bažnyčias, pasakojo jų raidos istorijas, jose esančių sakralinės dailės objektų įsigijimo aplinkybes.

Marijampolės apskritis – labiausiai XX a. karų nuniokota Lietuvos dalis, jos bažnyčios nėra turtingos dailės kūriniais, todėl išlikę sakralinės dailės objektai yra svarbūs materialūs dvasinio gyvenimo ženklai.

ISTORIOGRAFIJA IR ŠALTINIAI

Lietuvos mūrinės ir medinės bažnyčios bei jų sakralinės dailės objektai yra sulaukę nemažai istorikų ir dailėtyrininkų dėmesio. Jų darbuose analizuojama sakralinės architektūros raida Lietuvoje, pateikiama statybos tradicijų ir stilių kaita, užsienio architektų įtakos apraiškos. Apie XIX a. Lietuvos bažnyčias nemažai informacijos galima rasti Lietuvos architektūros istorijos trečiajame tome². Apie mūrines ir medines bažnyčias gausu publikacijų tęstiniuose leidiniuose: *Lietuvos sakralinė dailė, Liaudies kultūra, Menotyra, Vilniaus dailės akademijos darbai, Dailė* ir kituose.

---

² *Lietuvos architektūros istorija*, t. III: nuo XIX a. II dešimtmečio iki 1918 m., red. kolegija A. Jankevičienė, V. Levandauskas, N. Lukšionytė-Tolvaišienė, A. Miškinis, Vilnius, 2000.

Pirmosios publikacijos, skirtos Marijampolės apskrities istorijai ir jos sakraliniam paveldui, yra 1929 m. Jono Totoraičio išleista „*Zanavykų istorija*“³, ir 1938 m. pasirodžiusi „*Sūduvos Suvalkijos istorija*“.⁴ Istorinių ir architektūrinių duomenų apie šį regioną pateikiama Broniaus Kviklio darbuose: *Lietuvos bažnyčios* (T. 1–6), išleista 1980–1987 m.⁵ ir 1991 m. publikuotame 3-ajame knygos *Mūsų Lietuva* tome.⁶

Apie bažnyčių praeitį dokumentiniais šaltiniais pagrįsti duomenys paskelbti Kazio Misiaus ir Romualdo Šinkūno Lietuvos katalikų bažnyčių žinyne.⁷

Tyrinėjant Lietuvos mūrinį ir medinį sakralinį paveldą, didžiulį indėlį įnešė architektūros istorijos tyrinėtoja Algė Jankevičienė. Jos pagrindiniai tyrimo objektai yra Lietuvos gotikos, neogotikos bei neoromanikos architektūra ir mediniai sakraliniai pastatai. Apie medinę sakralinę architektūrą A. Jankevičienė įvairiuose leidiniuose paskelbė 17 straipsnių, išleido keletą monografijų, skirtų žemaičių medinių bažnyčių architektūrai⁸ bei Lietuvos medinei sakralinei architektūrai.⁹ Pastarosios monografijos papildytas ir pataisytas leidimas pasirodė 2007 m.¹⁰

Marijampolės apskrities kultūrai skirta mokslinės konferencijos „Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai“ 2004 m. lapkričio 19–20 d. pranešimų pagrindu išleista to paties pavadinimo knyga.¹¹ Knygoje aptariama bažnytinių struktūrų raida, krikščioniškųjų bendruomenių veikla, bažnyčių tinklo plėtra. Nemažai dėmesio skiriama vienuolių palikimui ir jo įtakai vėlesniems meniniams procesams, sakralinių dailės objektų struktūros ir dekoru raidai, ikonografijai, simbolikai, Švč. Jėzaus Širdies kulto istorijai ir raiškai regiono dailėje ir kt.

Perprantant pasirinktų paveldo objektų vertingąsias savybes, atskirų sakralinių dailės objektų istoriją, gamybos tradicijas, stilistiką, gilinantį į bažnytinės dailės tyrimų metodus bei gaires, bažnytinės tekstilės, procesijų altorėlius bei liaudies meistrų ir profesionalų darbus Užnemunės bažnyčiose, remtasi Aleksandros Aleksandravičiūtės,¹² Teresės Jurkuvienės,¹³ Marijos Matušakaitės,¹⁴ Skirmantės Smilingytės-Žeimienės¹⁵ publikacijomis.

---

³ Totoraitis J., *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929.

⁴ Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. I, Kaunas, 1938.

⁵ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Vilkaviškio vyskupija, Chicago, 1982.

⁶ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. 3, Vilnius, 1991.

⁷ Misius K., Šinkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, 1993.

⁸ Jankevičienė A., *Žemaičių medinių bažnyčių architektūra*, Vilnius, 1996.

⁹ Jankevičienė A., *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998.

¹⁰ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007.

¹¹ *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005.

¹² Aleksandravičiūtė A., Bažnytinės dailės tyrimo metodai, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 17, Vilnius, 1999, p. 387–399. Barokas ir neobarokas Užnemunės altorių ansambliuose, in: *Romantizmai po romantizmo*, sud. G. Jankevičiūtė, Vilnius, 2000, p. 49–62. Altorių probleminių tyrimų gairės. XVII–XIX a. Užnemunės bažnyčių retabulai, in: *Logos*, Nr. 48, 2006, p. 156–165.

Kadangi magistro baigiamajam darbui pasirinktų Gelgaudiškio ir Plokščių miesto pobūdžio gyvenvietėms siūloma suteikti savivaldybės lygmens saugomų paveldo objektų kategoriją bei Višakio Rūdės kaimui – su kultūros vertės požymiais, bet vertybių juridinio statuso neturinčių objektų kategoriją, taikant II ir III reglamento lygį, o jų bažnyčios svarbios kaip išlikusios vientisos urbanistinės sistemos dalis, dėmesys skiriamas ir šių miestelių bei kaimo urbanistikos vystymuisi, remiantis Algimanto Miškinio¹⁶ ir Kazimiero Šešelgio¹⁷ darbais.

Apie Marijampolės apskrities sakralinį paveldą archyvinių šaltinių Lietuvoje yra labai mažai. Neiškilo Vygrių-Augustavo-Seinų vyskupijos, Vilkaviškio vyskupijos archyvai, menki ir atskirų parapijų archyvai. Iš krašte veikusių vienuolijų išliko tik Marijonų vienuolyno archyvas. Kiek daugiau istorinių žinių yra Lomžos arkivyskupijos archyve Lenkijoje, kurio rengiant šį darbą peržiūrėti nepavyko.

Dokumentų apie Gelgaudiškio, Višakio Rūdės ir Plokščių bažnyčias galima rasti Lietuvos valstybės istorijos archyve. Tačiau šių bažnyčių dokumentai nelygiaverčiai. Iš bažnyčių statybos planų tėra išlikęs Gelgaudiškio bažnyčios planas.¹⁸ Daugiau duomenų apie šias bažnyčias pateikiama Suvalkų gubernijos valdybos fonde Nr. 1009¹⁹, Baronų Koidelių fonde Nr. 1278²⁰ ir Kauno metropolijos kurijos fonde Nr. 1671.²¹

Lietuvos centriniame valstybės archyve apie Gelgaudiškio, Višakio Rūdės ir Plokščių bažnyčias žinių galima rasti tik Religinių reikalų tarybos prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos fonde Nr. R-181.²² Tai šių bažnyčių registracijos ir inventorizacijos dokumentai nuo 1948 m.

Žinių apie parapijoms priklausiusius kaimus, juose gyvenusius žmones, vizitacijos aktus, inventorizacijų sąrašus, protokolų knygas, gyvenviečių bendruomenių, veikusių katalikiškųjų organizacijų skyrių veiklos, finansų dokumentų, klebonų ir kunigų asmens bylas galima rasti pačių bažnyčių archyvuose. Tačiau šie archyvai nesutvarkyti, dokumentai sunkiai prieinami, jie

---

¹³ Jurkuvienė T., Liaudies tekstilė Lietuvos bažnyčiose, in: *Menotyra*, Nr. 3, 1997, p. 50–59. Liaudiškios Nukryžiuotojo skulptūros Vilkaviškio vyskupijoje, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, metraštis XI, Vilnius, 1997, p. 238–250.

¹⁴ Matuškaitė M., *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Marijampolė, 1998.

¹⁵ Smilingytė-Žeimienė S., Apie Katalikų Bažnyčios poziciją religinės dailės atžvilgiu XIX a. pab.-XX a. I pusėje, in: *Menotyra*, Nr. 3 (36), 2004, p. 34–40. Pranciškaus Mikutaičio kūriniai, in: *Menotyra*, Nr. 2 (43), 2006, p. 18–24. Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais, in: *Menotyra*, Nr. 2, 1998, p. 40–50. Jonas Glamba – meistras iš Veiverių, in: *Menotyra*, Nr. 2 (15), 1999, p. 61–71.

¹⁶ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 15–16.

¹⁷ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*, Vilnius, 1996.

¹⁸ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 1009, ap. 7, b. 3.

¹⁹ Gelgaudiškio parapijos klebono M. Didinsko palaidojimas, LVIA. F. 1009, ap. 7, b. 264.

²⁰ Koidelių dokumentai dėl Gelgaudiškio ir Šakių bažnyčių, LVIA. F. 1278, ap. 1, b. 4.

²¹ Plokščių bažnyčios dokumentai, LVIA. F. 1671, ap. 4, b. 425.

²² Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA). F. R-181, ap. 2, b. 119, 142, 162.

nepublikuojami, saugomi klebonijose. Vis tik tokie dokumentai yra vertingi tyrinėjant bažnyčios istoriją, nes juose pažymėti visi bažnyčioje, šventoriuje, bažnyčios trobesiuose bei kapinėse atlikti darbai, pateiktos šių darbų sąmatos. Inventoriaus sąrašai teikia informaciją apie bažnyčioje buvusius liturginius indus bei rūbus.

Bendro pobūdžio informacijos apie Gelgaudiškio, Višakio Rūdos ir Plokščių bažnyčias, jų istoriją, raidą, gyventojus galima rasti ir internete.²³

I. BAŽNYČIŲ PAVELDOSAUGINĖ VERTĖ

Gelgaudiškio, Višakio Rūdos ir Plokščių bažnyčių vertingųjų savybių pobūdis yra architektūrinis, istorinis, dailės bei sakralinis, taip pat ir urbanistinis. Šios trys bažnyčios atstovauja skirtingus architektūrinius stilius: Gelgaudiškio bažnyčia – neogotikinė, originali ir viena iš ankstyviausių neogotikinių sakralinių pastatų Lietuvoje (bažnyčių statybos raida detalai aptariama trečiajame šio darbo skyriuje); Višakio Rūdos – vienintelė Marijampolės apskrityje išlikusi medinė neobarokinė bažnyčia, jos architektūroje, ypač interjere, jaučiama liaudiškosios architektūros įtaka; Plokščių – „liaudiškojo“ romantizmo stiliaus, atspindi gerokai modifikuotus liaudiškus architektūros sprendimus, jos pagrindiniame fasade neįprastai padidintas bokštas, o viduje – savita interjero erdvė.

Istorinė šių bažnyčių vertė siejasi su vietinių gyventojų kultūriniu ir dvasiniu gyvenimu – čia veikė bažnyčios remiami kultūrinių draugijų skyriai, pvz., Katalikų Veikimo Centro, Lietuvių katalikų moterų draugijos, Lietuvių katalikų vyrų draugijos, Katalikiškojo jaunimo „Pavasaris“ draugijos ir kt. skyriai, ilgamečiai tradiciniai atlaidų šventimai, pritraukiantys tiek vietinius, tiek aplinkinių kaimų gyventojus. Šių bažnyčių statybos stilistika, interjero įrengimas atspindi ir architektūros istoriją, jos raidą, įtakas, parodo liaudiškųjų bažnyčių statybos tradicijas.²⁴

Kalbant apie bažnytinės dailės vertybes, reikia paminėti, kad Marijampolės apskritis yra labiausiai XX a. karų nuniokota Lietuvos dalis, jos bažnyčios nepasižymi gausiai išlikusiomis

---

²³ www.google.lt, įvedus užklausą Vilkaviškio vyskupijos bažnyčios.

²⁴ Kai po 1795 m. įvykusio Jungtinės Respublikos padalijimo Užnemunė atiteko Prūsijai, visos bažnyčios buvo priskirtos 1797 m. įkurtai Vygrių vyskupijai. Vėliau, 1807 m. regionas įjungtas į Varšuvos kunigaikštijos, o 1815 m. į Lenkijos karalystės sudėtį. 1818 m. įkurta Seinų vyskupija ir jai priskirtos Užnemunės bei Lomžos žemių bažnyčios. Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, regionas perskirtas į dvi dalis: šiaurinės žemės atiteko Lietuvai, pietinės – Lenkijai. 1926 m. panaikinta Seinų vyskupija: vietoj jos Lietuvoje įkurta Vilkaviškio, Lenkijoje – Lomžos vyskupijos. Šie Užnemunės istorijos etapai atsispindi ir bažnyčių statybos raidoje. Pagal statybos laiką jos pasiskirsto: XVI–XVIII a. – LDK periode statytų bažnyčių neišliko, o XVIII a. (iki 1795 m.) – išliko 2; 1795–1917 m. – Lenkijos periode statytų bažnyčių išliko 19; 1918–XX a. pabaiga – Lietuvos Respublikos periode statytų bažnyčių išliko 29 (Jankevičienė A., Sūduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 2, 1995, p. 69–83). Darbui pasirinktos nagrinėti bažnyčios pagal jų statybos laiką priklauso Lenkijos periodui, kuomet plito klasicizmo, romantizmo ir istorizmo architektūros stiliai.

sakralinės dailės vertybėmis, todėl išlikę objektai yra svarbūs materialūs dvasinio gyvenimo ženklai.²⁵ Sakralinė dailė atspindi ir liudija dvasinio pasaulio tiesą, yra aukštesnės realybės simbolis bei priemonė žmogaus protui priartėti prie dvasinių versmių. Sakralinių vertybių specifinė paskirtis – tiesioginis dalyvavimas liturgijoje, jos padeda giliau išgyventi tikėjimo jėgą. Tokių kūrinių fizinėje ir vaizdinėje išraiškoje nėra beprasmių elementų, – viskas turi gilią simbolinę, semantinę prasmę. Bažnytiniuose vaizduojamosios ir taikomosios dailės kūriniuose slypi meninės, kultūrinės, istorinės bei svarbiausia – sakralinės vertės. Nemaža jų dalis dovanota bažnyčiai kaip pagarbos gestas ar padėka Dievui už patirtas malones, stebuklus, tad bažnytiniame pavelde atsispindi pamaldumo formos bei gilus tikėjimas. Nuo bažnytinio paveldo neatsiejama liturginė reikšmė kaip jo pirminė visuotinė paskirtis.²⁶ Šiose trijose bažnyčiose išlikę bažnytinės dailės objektai siekia XVI a. antrąją pusę. Gelgaudiškio bažnyčioje saugomi XVII a. I ketvirčiu datuojamas kielikas, XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios (?) patena, dvi 1891–1908 m. laikotarpio komuninės, XIX a. pabaigos–XX a. pradžios monstancija, dvi medinės žvakidės, datuojamos XIX a. IV ketvirčiu–XX a. I ketvirčiu, bei du varpai, datuojami 1741 m. ir 1755 m. Višakio Rūdodos bažnyčioje ankstyviausiai datuojami liturginiai rūbai – XVIII a. pab. –XIX a. pr. arnotas bei stula, XIX a. arnotai, prieš 1902–1906 m. datuojami kielikai ir monstancija. Plokščių bažnyčioje yra ankstyviausiai, 1573 m., datuojamas varpas, saugomi XVII a. II ketv.–XVII a. vid. datuojamas kielikas, XVIII a. IV ketv. žvakidės ir kt. Taip pat minėtini šiose bažnyčiose esantys paveikslai, skulptūros, procesijų altorėliai ir kt. sakralinės dailės objektai, atspindintys XVIII–XX a. I pusės Lietuvos bažnyčių puošybos tendencijas. Bažnyčias puošiantys meistrų darbai, atspindi ir pačių meistrų kūrybos procesą, leidžia giliau jį pažinti, ieškoti analogų kitose Lietuvos bažnyčiose.

Kadangi Gelgaudiškio ir Plokščių miesto pobūdžio gyvenvietėms siūloma suteikti savivaldybės lygmens saugomų paveldo objektų kategoriją bei Višakio Rūdodos kaimui – su kultūros vertės požymiais, bet vertybių juridinio statuso neturinčių objektų kategoriją, taikant II ir III reglamento lygį,²⁷ išvelgiama ir bažnyčių urbanistinė vertė, kaip išlikusios vientisos urbanistinės sistemos dalis, todėl būtų tikslinga skelbti saugomomis ir šių gyvenviečių bažnyčias.

Urbanistinė vertė išryškėja žvelgiant į šių gyvenviečių raidą: Gelgaudiškis – seniausias Šakių rajono miestelis, įsikūręs XV a. pabaigoje, tuo metu čia įkurtas Skirsnemunės dvaro palivarkas. 1504 m. jis buvo atskirtas nuo Skirsnemunės dvaro ir tapo savarankiška valda. XVI a. gyvenvietė minima kaip miestelis, nors tokia būti tuo metu tikriausiai dar negalėjo. Manoma, kad gyvenvietė galėjo būti linijinio arba radialinio plano, nes išsidėstė dviejų kelių susikirtime: vienas kelias ėjo Nemuno kairiuoju

²⁵ *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, V., 2005, p. 8.

²⁶ Norkutė R., *Lietuvos bažnytinis menas*, Kaunas, 2007.

²⁷ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 15–16.

krantu nuo Kauno, kitas – nuo Virbalio į Jurbarką. Šių dviejų kelių susikirtime ir susidarė Gelgaudiškio gyvenvietės užuomazga. Dvaro sodyba buvo pastatyta viršutinėje Nemuno terasoje. XVI a. pasodintas dvaro parkas, o XVII a. pastatyti mūriniai dvaro rūmai. 1842–1846 m. pastatyti dabartiniai vienaaukščiai neoklasicistiniai dvaro rūmai.²⁸ Dabar Gelgaudiškio dvaro sodyba yra vertingas architektūrinis ansamblis, iki mūsų dienų išlaikęs planinę kompoziciją ir tūrinį užstatymo charakterį, įrašytas į Lietuvos Respublikos kultūros paminklų sąrašą (Kodas registre iki 2005 m. balandžio 19 d. - G251K, dabartinis unikalus objekto kodas – 1013²⁹). Rūmus supantis vienas didžiausių Lietuvos parkų išsiskiria sudėtinga struktūra ir reljefu (nuo 1986 m. – respublikinės reikšmės gamtos paminklas). 2000 m. parke įrengtas Gelgaudiškio pažintinis takas. Dvaro sodyba – svarbi Panemunių regioninio parko dalis.³⁰

Tyrinėjant Gelgaudiškį kultūros paveldo požiūriu, konstatuota, kad senoji miestelio dalis dėl joje išlikusių plano, tūrinės ir erdvinės kompozicijos kai kurių formų bei elementų atitinka savivaldybių reikšmės kultūros vertybėms keliamus reikalavimus ir jai teiktinas šio rango juridinis statusas. Nustatyta, kad dėl funkcinės, urbanistinės ir gamtinės miestelio bei dvaro sąveikos praeityje, į saugotiną teritoriją tikslinga įtraukti ir buvusią dvaro sodybą su parku, kaip vientisą, nors ir skirtingų funkcinių darinių, kompleksą.³¹ Be to, būtų tikslinga skelbti saugoma ir miestelio bažnyčia.

Kita šiame darbe nagrinėjama vietovė – Plokščiai – įsikūrė XVII a. Greičiausiai šio amžiaus pirmojoje pusėje kaimas pradėjo formuotis apytikriai senojo gynybos punkto zonoje, kaip patogioje gyventi vietoje: į pietryčius nuo bažnytkaimio aptiktas piliakalnis, apjuostas Vaiguvos ir dviejų bevardžių upokšnių. Kaimo užuomazga tikriausiai susidarė kairiojo Nemuno kranto apatinėje terasoje, prie kelio, kuris ėjo pašlaite, o tuoj už Plokščių kilo į viršutinę terasą. Tai buvo linijinio plano mažas kaimelis, įsikūręs greičiausiai Valakų reformos metu išmatuotose žemėse.

Manyta, kad Plokščių dvaras atsirado vėliau negu kaimas. Gali būti, kad jis išaugo iš Gelgaudiškio dvaro palivarko, kurio sodyba buvo pastatyta viršutinėje terasoje. Kaimo ir dvaro sodybos ūkiniai ryšiai veikiausiai nulėmė, kad, be panemunės kelio, kuris vakariniame kaimo gale kilo į viršų, dar XVII a. viduryje abi terasas sujungė ir antrasis kelias, ilgainiui tapęs antrąja kaimo gatve. Prie šios gatvės ir iškilo 1680 m. pastatyta medinė bažnyčia.

1703 m. Plokščiai minimi kaip miestelis, kuriam duota turgaus ir prekymečių privilegija. Tačiau vieta prekybai nebuvo patogi dėl riboto užnugario Nemuno pakrantėje, menko judėjimo ir Gelgaudiškio, kuriame taip pat buvo leistas turgus, kaimynystės. Iki šių dienų miestelio vaizdas beveik

²⁸ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 366.

²⁹ <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=1013>, žr. 2008-04-05.

³⁰ <http://www.gelgaudiskioigelzbetonis.lt/gelgaudiskis/Puslapis/Dvaras/koncepcija.htm>, žr. 2008-02-25.

³¹ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 368.

nesikeitė. Vienaaukščiais mediniais namais apstatytoje gyvenvietėje dominuoja viršutinėje terasoje stovinti bažnyčia.

Atliekant Užnemunės urbanistinio paveldo tyrimus konstatuota, kad Plokščiai dėl išlikusio tradicinio bažnytkaimiui – mažam miesteliui vaizdo, kurį lemia medinis apstatymas, o taip pat savitos sąveikos su gamta – yra vertingas šio paveldo darinys ir skirtinas savivaldybių reikšmės kultūros paveldo vertybių rangui.³²

Višakio Rūdės kaimas įsikūrė XVIII a. pirmojoje pusėje.³³ XVIII a.–XIX a. I-oje pusėje daug naujų kaimų įsikūrė tose Užnemunės vietose, kur žemė buvo nederlinga, ilgiau išsilaikė nepaliestos girios.³⁴ Višakio Rūdės kaimas išsidėstęs prie seno pašto kelio iš Virbalio į Kauną. Ryškiausia kaimo dominantė – dvibokštė medinė bažnyčia. Prie jos yra nedidelė netaisyklingo trikampio aikštė, susiformavusi gatvių susikirtime. Įdomu pažymėti tai, kad dalis kaimo yra rėžinis, o dalis – kupetinis. Vykdytos žemės reformos Višakio Rūdės praktiškai nepasiekė.

Atliekant Užnemunės urbanistinio paveldo tyrimus Višakio Rūdės kaimas priskirtas „išaiškintos teritorijos su kultūros vertės požymiais“ grupei. Čia išlikę istorinio plano elementų, tačiau jie nesudaro visumos ir raiškesnės kompozicijos, yra įvairios vertės pavienių pastatų bei kompleksų.³⁵

Taigi, Gelgaudiškio, Višakio Rūdės ir Plokščių bažnyčios, kaip išlaikiusios ankstesnių amžių palikimą, svarbios architektūriniu, istoriniu, urbanistiniu, sakraliniu aspektais, kaip vertingų sakralinės dailės objektų sancaupos, kultūriniai ir dvasiniai traukos centrai – vietiniams ir aplinkinių kaimų gyventojams.

II. GELGAUDIŠKIO, PLOKŠČIŲ IR VIŠAKIO RŪDĖS BAŽNYČIOS LIETUVOS SAKRALINIO PAVELDO KONTEKSTE

Kalbant apie šiam darbui pasirinktą bažnyčių vietą Lietuvos sakralinio paveldo kontekste, reikia paminėti, kad Gelgaudiškio (1868 m.), Višakio Rūdės (1883 m.) bei Plokščių (1868 m.) bažnyčios atspindi skirtingas stilingas architektūros kryptis. Gelgaudiškio bažnyčia atstovauja neogotiką, Višakio Rūdės – neobaroką, o Plokščių – „liaudiškąjį“ romantizmą. Šių bažnyčių statybos laikotarpiu architektūroje plito istorizmo stiliai. XIX a. viduryje architektūroje ir mene klasicizmą pakeitęs romantizmas naujų kompozicijos principų ir formų nesukūrė, o sekė anksčiau plitusių įvairių stilius ir

³² Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 422–424.

³³ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*, Vilnius, 1996, p. 75.

³⁴ Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*, Vilnius, 1996, p. 143.

³⁵ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999, p. 15.

imitavo liaudies tradicijas. Bažnyčių architektūroje kartoti vieno stiliaus principai ir naudotos kitų formos, arba vyravo viena: liaudiška, klasicistinė, barokinė arba gotikinė stiliaus kryptis.³⁶

Medinėje architektūroje nuo XIX a. VIII dešimtmečio pradėjo reikštis istorizmo stilistikos kryptys – buvo statomi neogotikiniai, neobarokiniai, neoklasicistiniai ir eklektiniai pastatai. Šių vadinamųjų neostilių medinės bažnyčios Lietuvos regionuose pasiskirsčiusios nevienodai. Žemaitijoje ir rytinėse žemėse dažniausiai statytos neogotikinės, šiek tiek rečiau – orderinių stilių (klasicistinės) ir eklektinės architektūros bažnyčios. Tuo tarpu Suvalkijoje, kaip ir Lenkijoje, kurios sudėtyje XIX a. – XX a. pr. buvo šis regionas, sklido beveik vien naujųjų laikų stilių krypčių (neogotikinė, neobarokinė, neoklasicistinė) sakralinė architektūra.³⁷

Visų (neogotikinių, neobarokinių, neoklasicistinių) stilių krypčių mūrinių ir medinių bažnyčių planai panašūs: stačiakampiai ir lotyniško kryžiaus pavidalo, tūriai – bazilikiniai, pseudobazilikiniai, haliniai ir vienanaviai. Pastatų išorės ir vidaus architektūroje pastebimi atitinkamo istorinio stiliaus kompozicijos principai bei formos.

Neogotikinės bažnyčios pasižymi monumentalumu, vertikalėmis proporcijomis, dinamišku siluetu. Fasaduose vyrauja statmenos linijos. Neogotikinės bažnyčios dažniausiai dvibokštės ar vienabokštės, bokštai vainikuoti aukštomis smailėmis. Labiausiai paplitę langų elementai: smailios arkos, kontraforsai, apskriti langai-rožės. Šių bažnyčių vidaus erdvė vertikali, ritmiškai suskaidyta. Masyvūs briaunoti stulpai remia smailėjančius skliautus. Altoriai ir sakyklos dažniausiai mediniai, jų formos pabrėžtai vertikalios ir susmulkintos.³⁸

Suvalkijos regione, įėjusiam į Lenkijos karalystės sudėtį, pastatytos nedidelės bažnyčios atspindi Lenkijos provincialios neogotikos poveikį. Šios bažnyčios dažniausiai stačiakampės, vienanavės, visada su vienu bokštu pagrindiniame fasade ir miniatiūriniais bokšteliais – fialomis navos kampuose. Šie bruožai darniai atsispindi Gelgaudiškio bažnyčioje. Suvalkijos bažnyčios buvo lokalinė neogotikos apraiška, neturėjusi įtakos tolesniam šios stiliaus krypties architektūros vystymuisi Lietuvoje.³⁹

Neobarokinių medinių bažnyčių, kaip ir kitų stilių medinių bažnyčių, statybą įtakojo mūrinė architektūra. Mediniuose pastatuose mūro architektūros formos prarado plastiškumą, supaprastėjo. Šiuo požiūriu profesionaliai sukurti mediniai pastatai siejasi su liaudies architektūra. Dvibokštė Višakio Rūdos bažnyčia yra viena profesionaliausių istorizmo epochos medinių sakralinių pastatų. Rytų

³⁶ Jankevičienė A., *Medinė sakralinė architektūra*, in: *Medinė architektūra Lietuvoje*, sud. A. Jomantas, Vilnius, 2002, p. 60.

³⁷ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, p. 200.

³⁸ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, p. 201.

³⁹ *Lietuvos architektūros istorija*, t. III: nuo XIX a. II dešimtmečio iki 1918 m., red. kolegija A. Jankevičienė, V. Levandauskas, N. Lukšionytė-Tolvaišienė, A. Miškinis, Vilnius, 2000, p. 236, 246.

Lietuvoje tokios profesionaliai sukurtos yra Daugailių (Utenos r., 1883) ir Suginčių (Molėtų r., 1910) bažnyčios. Stačiakampė, su siauresne presbiterija Višakio Rūdos, kaip ir kryžminio plano Daugailių bei Sugintų bažnyčios yra pseudobazilikinės. Jų architektūra primena Vilniaus baroko mokyklos mūrines bažnyčias.⁴⁰

Romantizmo stiliaus „liaudiškajai“ grupei atstovaujanti Plokščių bažnyčia išsiskiria stipriai modifikuotais liaudiškais sprendimais. Kadangi romantizmas, kitaip negu ankstesnieji istoriniai stiliai, naujų kompozicijos principų ar formų nesukūrė, todėl tiek mūriniai, tiek ir mediniai pastatai akumuliuoja liaudies tradicijas ir imitavo stilių formas. Tačiau stilių grynumo nebuvo laikomasi. Sakraliniuose pastatuose, sekančiuose vieno stiliaus principus, naudotos ir liaudiškos, ir kitų stilių formos. Dažnai bažnyčių eksterjeruose vyrauja vieno, interjeruose – kito stiliaus elementai.⁴¹

Žemaitijoje tuo metu vyravo monumentalūs, tapybiškos išraiškos, sunkių proporcijų, puošnaus, bet neperkrauto interjero sakraliniai pastatai. Nors bažnyčių gausa ir liaudiškų sprendimų įvairovė Žemaitija XIX a. tebelenkė kitus Lietuvos regionus, tačiau archajiškasis sakralinio pastato įvaizdis jau nebe toks stabilus, kaip anksčiau. Veikiamas vis labiau plitusios profesionaliosios architektūros, jis pamažu transformavosi. Šiuo laikotarpiu daugelis bažnyčių buvo rekonstruojamos. Išlaikant palyginti mažai pakitusį plano ir tūrio sprendimą, joms teiktos naujos tuo metu aktualių stilių formos.⁴²

Rytų Lietuvoje šiuo laikotarpiu (XIX a.) daugiausiai buvo perstatomos ankstesnės bažnyčios, jas rekonstruojant ir didinant, tačiau liaudiška jų prigimtis dažniausiai išlaikyta. XIX a. II pusėje ir pabaigoje statytos ir naujos stačiakampio plano bažnyčios, tęsiančios liaudies architektūros tradicijas, tačiau kompozicijos priemonės jau pastebimai pakitusios, o XX a. pradžios mediniai sakraliniai pastatai nuo senųjų tradicijų jau nutolę.⁴³

XIX a.–XX a. pradžios laikotarpis medinių bažnyčių architektūros istorijoje buvo reikšmingas kaip permainų ir naujovių metas. Tradicinių liaudiškųjų bažnyčių tolydžio mažėjo, vis daugiau statyta profesionalų kuriamų epochos estetinį bei techninį lygį atitinkančių šventovių. Tačiau liaudiškosios bažnyčios galutiniai neišnyko ir dar statytos iki pat Pirmojo pasaulinio karo.⁴⁴

---

⁴⁰ *Lietuvos architektūros istorija*, t. III: nuo XIX a. II dešimtmečio iki 1918 m., red. kolegija A. Jankevičienė, V. Levandauskas, N. Lukšionytė-Tolvaišienė, A. Miškinis, Vilnius, 2000, p. 311.

⁴¹ Jankevičienė A., Romantizmo epochos medinių medinių bažnyčių architektūra, in: *Liaudies kultūra*, Nr. 1, 1992, p. 22.

⁴² Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, p. 107.

⁴³ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, p. 151-153.

⁴⁴ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, p. 103.

III. GELGAUDIŠKIO ŠV. KRYŽIAUS IŠAUKŠTINIMO BAŽNYČIA

III. 1. Istorija

Bažnyčia yra Šakių rajone, Gelgaudiškio miestelyje, išsidėsčiusiame 13 km į šiaurę nuo Šakių kairiajame Nemuno krante, priešais dešiniajame krante esančią Panemunės pilį.

Pasak B. Kviklio, Gelgaudiškio žemės nuo kryžiuočių puolimo laikų buvo labai retai gyvenamos, daugiau apgyventos XV a. pabaigoje ir XVI a. pradžioje. Gelgaudiškį įkūrė Lietuvos didikai, stambūs žemvaldžiai Gelgaudai (Gedgaudai). Pirmasis jų žinomas Jurgis Gedgaudas, Vytauto politikos rėmėjas ir kultūrininkas. Jis apie 1412–1413 m. pastatęs Gelgaudų-Vytėnų pilį. Ją iš pradžių vadinę Panemune, vėliau Gedigaudiškiu, po to Gelgaudiškiu.⁴⁵ Pagal dr. J. Totoraitį, Gelgaudiškis buvęs Skirsnemunės dvarui priklausantis dvarelis, kurį 1507 m. Didysis Lietuvos kunigaikštis Aleksandras padovanojęs savo raštininkui Jonui Sapiegai. 1517 m., po jo mirties, Gelgaudiškį gavusi jo antroji žmona Elena, tačiau Skirsnemunės laikytojas Stanislovas Skopas, pasinaudodamas savininko mirtimi, jėga sugrąžinęs Gelgaudiškį Skirsnemunei. E. Sapieginė skundėsi karaliui, ir tas įsakęs dvarelį jai sugrąžinti. 1566 m. Gelgaudiškis atiteko Povilui Sapiegai, Zapyškio savininkui.⁴⁶ 1567 m. minimas Gelgaudiškio dvaras ir miestelis, o 1588 m. – Gelgaudiškio miestelis ir bažnyčia.⁴⁷

Gelgaudiškio bažnyčia, pastatydinta vietos dvaro savininko Naugarduko vaivados P. Sapiegos – seniausia bažnyčia dabartinėse Šakių dekanato ribose. Ji pirmą kartą paminėta 1578 m. kaip Zapyškio parapijos filija. XVII a. pirmojoje pusėje Gelgaudiškio bažnyčia pamažu artėjo savarankiškos parapiinės bažnyčios statuso link.⁴⁸ 1622 ir 1636 m. Žemaičių vyskupijos dekanatų ir bažnyčių sąrašuose Gelgaudiškio bažnyčia jau minima atskirai nuo motininės Zapyškio bažnyčios. 1626 m. balandžio 2 d. testamentu Gelgaudiškio dvaro savininkas Petras Ozemblauskas paskyrė Gelgaudiškio bažnyčią aptarnaujančiam kunigui 30 kapų grašių metinį atlygį, už tai reikalaudamas lankyti filiją bent tris kartus per savaitę. Atlygį buvo numatyta paskirti nebe Zapyškio, o Jurbarko arba – jei šis nenorėtų siųsti kunigo – Veliuonos klebonui.⁴⁹ 1640 m. rugpjūčio 15 d. Kasparo, Jono ir Petro Ozemblauskų sūnūs, pastatę bažnyčią, kleboniją, mokyklą ir suteikę klebonijai, mokyklai ir daržui pusės margo sklypą, paskyrė naują fundaciją jau vien Gelgaudiškio bažnyčiai. Fundacija, 4000 lenkiškų auksinų, pridedant Petro Oziemblausko skirtąjį atlygį, buvo kompensacija už bažnyčios nebegaunamą fundatoriaus P. Sapiegos skirtąją dešimtinę iš Gelgaudiškio dvaro, dėl kurios Zapyškio klebonas Stanislovas

⁴⁵ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 311.

⁴⁶ Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 617–618.

⁴⁷ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 312.

⁴⁸ Jovaiša L., Bažnyčios istorija ir statuso raida, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 59.

⁴⁹ *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 14.

Kosakovskis bylinėjosi teisme. Veikiausiai tada bažnyčia įgijo nuolat reziduojantį kunigą.⁵⁰ Bažnyčia parapijine tapo tarp 1691 ir 1703 m. Ją aptarnavo du kunigai – klebonas ir vikaras. Parapijos teritorijoje veikė filijinė Šakių bažnyčia.⁵¹

Gelgaudiškio bažnyčia priklausė privataus patronato teisei, nes fundaciją bažnyčiai buvo suteikę vietos dvaro savininkai. 1801 m. dvaro savininkas baronas Teodoras fon Koidelis (von Keudell), sutikus Vygrių vyskupui Mykolui Pranciškui Karpavičiui, bažnyčios fundaciją (Replės palivarką) nusavino, mainais už tai išpareigodamas kasmet mokėti klebonui po 170 talerių algos.⁵² Tuo pačiu susitarimu iš Gelgaudiškio parapijos sudėties buvo išskirta savarankiška Šakių parapija, kurios kleboną Koidelis irgi išpareigojo išlaikyti. Vis dėlto vėliau vyskupijos valdžia, protestuodama prieš nuosavybės atėmimą, kurį laiką nepripažino Gelgaudiškio ir Šakių bažnyčių parapinėmis ir kunigus joms skyrė ne klebonų, o kamendorių titulu.⁵³

1808 m. T. Koidelis pasiūlė naują projektą: kadangi Gelgaudiškio ir Šakių parapijos esančios labai mažos, o bažnyčios pastatytos pačiuose parapijų pakraščiuose, jis apsiimtų pastatyti mūrinę bažnyčią su klebonija teritorijos viduryje, prie Novos upės esančiame Klišių kaime, ir tenykščiam klebonui, turėsiančiam aptarnauti abiejų parapijų katalikus, mokėti tokį atlyginimą, kurį iki tol gaudavo Gelgaudiškio ir Šakių klebonai kartu sudėjus. Parapijiečiams būsią lengviau išlaikyti vieną bažnyčios pastatą nei du, o ir klebonas disponuosias didesnėmis pajamomis. Baronas paimsiąs klebonijų pastatus, o Gelgaudiškyje ir Šakiuose pastatysiąs parapines mokyklas visų tikybių vaikams. T. Koidelio susirašinėjimas šiuo reikalu su bažnytine ir civiline valdžia užtruko iki 1818 metų. Baronas išpareigojo Šakiuose pastatyti koplyčią, skirti išlaikymą Klišių vikarui, aprūpinti kunigus malkomis ir 8 margais žemės.⁵⁴ T. Koideliui 1824 m. mirus ir palikus įpėdiniais mažamečius vaikus, sumanymas sujungti Gelgaudiškio ir Šakių parapijas žlugo.

Gelgaudiškio bažnyčia keletą kartų buvo perstatyta. 1691 m. Kazimieras Ozemblauskas pastatydinęs antrąją medinę bažnyčią.⁵⁵ (Tačiau teigiama, kad antroji medinė bažnyčia galėjo būti pastatyta prieš 1640 m. Ji pavaizduoda 1655 m. žemėlapyje su bokštu ir bokšteliu virš presbiterijos.⁵⁶ Tokiu atveju, K. Ozemblauskio pastatytoji bažnyčia turėtų būti trečioji. Vis dėlto labiau paplitusi nuomonė, jog iki dabartinės mūrinės bažnyčios buvusios trys, o ne keturios medinės bažnyčios.) Manoma, kad ta proga įsteigta ir savarankiška Gelgaudiškio parapija. 1747 m. minima, kad bažnyčia

⁵⁰ Jovaiša L., Bažnyčios istorija ir statuso raida, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 59–60.

⁵¹ *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 20, 23.

⁵² Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 621.

⁵³ Jovaiša L., Koidelių patronatas, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 60.

⁵⁴ *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, 2005, p. 105. Gelgaudiškis, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 60.

⁵⁵ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 313.

⁵⁶ Jovaiša L., Pirmosios bažnyčios, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 61.

dvaro lėšomis atnaujinta: pastatytas naujas bokštelis, uždengtas malksnų stogas, sienos apkaltos lentomis. Atskirai stovėjusios varpinės būklė buvo prastesnė. Šventorius, kuriame laidota, nebuvo sandariai aptvertas. Bažnyčioje šalia didžiojo altoriaus, Evangelijos pusėje, buvo įrengta sakykla, o prie Šv. Antano (turbūt šoninio) altoriaus stovėjo krikštykla.

Teigiama, kad 1789 m. Eleonoros Valdštein-Čartoriskienės (Waldstein-Czartoryska; 1712–1795), LDK kanclerio Mykolo Čartoriskio našlės, rūpesčiu buvusi pastatydinta dar viena medinė bažnyčia,⁵⁷ tačiau 1797 m. ji apibūdinta kaip sena, o 1811 m. jai jau reikėję kapitalinio remonto. Šis bažnyčios pastatas ant mūro pamatų buvo kryžminio plano (ar įgijo tokį planą kiek vėliau – 1797 m. koplyčios neminimos, 1894 m. ir 1811 m. apibūdinami ir dviejų koplyčių altoriai), dengtas malksnomis, su zakristijos priestatu, bokšteliu ant kraigo ir atskirai stovinčia varpine su trimis varpais. 1797 m. minimi keturi, nuo 1804 m. – penki dvitarpsniai drožėjų darbo altoriai: didysis – Nukryžiuotojo Jėzaus, abipus jo – Šv. Andriejaus ir Šv. Antano, koplyčiose – Šv. Stanislovo ir Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės. Pastarasis 1837 m. teiktas Mišių už mirusių privilegijai. Nuo 1804 m. minima nauja drožiniais puošta sakykla su baldakimu (pakeitė buvusią staliaus darbo), chore buvę vargonai su puošniu prospektu, trys procesijų altorėliai. Presbiterijoje įrengtoje kriptoje ilsėjosi Gelgaudiškio dvaro savininkų ir bažnyčios patronų Gelgaudų, Ozemblauskų ir Kiršenšteinų palaikai.

1840 m. buvo pastatyta nauja medinė varpinė ir naujai aptvertas šventorius. 1857 m. pavasarį ir vasarą klebonas Motiejus Didinskas griūvančią medinę bažnyčią remontavo iš pagrindų – pastatė naujas sienas, pakeitė lubas ir stogą. Rugsėįj remontas buvo baigtas, ir klebonas prašė iš naujo pašventinti bažnyčios pastatą.⁵⁸

Suremontuotai medinei bažnyčiai 1864 m. sudėgus, 1866–1868 m. iškilo (kertinis akmuo pašventintas 1866 m. vyskupo Konstantino Lubiensko⁵⁹) mūrinė, iki šių dienų išlikusi bažnyčia. XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pr. daugelį Sūduvos medinių bažnyčių pakeitė mūrinės, dažniausiai – neogotikinės.⁶⁰ Bažnyčia pastatyta Gelgaudiškio dvaro savininko Pranciškaus Koidelio aukomis (teikė statybinių medžiagų⁶¹) ir klebono M. Didinsko bei parapijiečių lėšomis. Pagrindinė mūrinės bažnyčios dalis (navos korpusas) buvo panašaus dydžio kaip buvusios medinės bažnyčios pastatas. Mūrinės bažnyčios projektą parengė Marijampolės apskrities inžinierius Valerijus Rybarskis, o statybai vadovavo meistras Fridrichas Ancholtas. 1869 m. vasarą Vidaus reikalų ministerijos Užsienio tikybu dvasinių reikalų valdyba Lenkijos Karalystėje pranešė, kad architektas, kuriam 1867 m. buvo pavesta

⁵⁷ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p.140.

⁵⁸ Jovaiša L., Pirmosios bažnyčios, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 61.

⁵⁹ Totoraitis J., *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929, p. 80.

⁶⁰ Jankevičienė A., Sūduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, 1995, Nr. 2, p. 83.

⁶¹ Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 621.

peržiūrėti Gelgaudiškio mūrinės bažnyčios projektą, funkcionalumo ir proporcingumo dėlei jį pakoregavo: supaprastino pagrindinį fasadą (atrodo, panaikino išsikišančias išorės sienas) ir pažemino bokštą. Į pakeitimus nebuvo atsižvelgta, nes bažnyčia pagal Rybarskio projektą buvo baigta statyti jau 1868 m. Šis projektas išlikęs ir saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve.⁶² Originalaus projekto nesilaikyta tik dengiant stogą – vietoje čerpių dangos pasirinkta juoda geležies skarda.

1884 m. rugpjūčio 24 d. Gelgaudiškio bažnyčią Šv. Kryžiaus Išaukštinimo titulu (taip vadinosi ir E. Čartoriskienės statydintoji bažnyčia) konsekrovo Seinų sufraganas Juozapas Oleka. Bažnyčioje įrengti trys nauji altoriai. Didysis altorius, atrodo, buvo konsekruotas kartu su bažnyčia.

1889 m. įgyti ir kitais metais įstatyti geležiniai jau buvusios mūrinės šventoriaus tvoros vartai. Bažnyčios stogas 1892 m. perdažytas aliejiniiais dažais, o 1900 m. uždengtas nauja skarda.⁶³

1977–1978 m. parapijos administratoriaus Gintauto Skučo rūpesčiu bažnyčia remontuota ir iš vidaus, ir iš išorės.⁶⁴

III. 2. Architektūra

Gelgaudiškio bažnyčia orientuota į rytus stovi ne ant aukšto Nemuno slėnio šlaito, o žemutinėje miestelio dalyje, apatinėje terasoje, apie 800 m į pietus nuo upės. Stebint iš kito upės kranto, bažnyčios bokštas išsiskiria miestelio panoramoje. Dviejų gatvių susikirtime esančią bažnyčią supa stačiakampis šventorius, jo tvora mūryta (taisyta?) 1932 m.

Vienanavės bažnyčios planas yra išėsto stačiakampio formos. Prie trumpos trisiene apside užbaigtos presbiterijos iš abiejų pusių glaudžiasi žemos zakristijos. Raudonų plytų fasadai paįvairinti tinkuotais elementais.

Pagrindinis fasadas pasižymi darniomis proporcijomis, dailiu siluetu. Jis kiek platesnis už pastatą dėl šonuose prišlietų dekoratyvinių bokštelių. Stačiakampio dekoratyviu atiku užbaigto fasado viduryje neišsikišdamas iš sienos plokštumos, nuo jos atribotas tik mentėmis kyla bokštas. Apatinis jo tarpnis kvadratinis, o smaile užbaigtas viršus – aštuonkampis. Perėjimą iš vieno skerspjūvio į kitą žymi smailėjantys stulpeliai, tarsi pakartojantys šoninių bokštelių viršūnes. Fasadą puošia įvairaus dydžio smailiaarkės tinkuotos nišos, platus profiliuotas karnizas ir arkatūrų juostos. Didžiosios dvivėrės durys įstatytos gilesnėje smailiaarkėje nišoje, virš kurios yra rombo formos langas. Pastato šonuose, už bokštelių – tokios pat kaip didžiosios, tik mažesnės durys ir rombiniai langeliai. Bažnyčios šoniniuose

⁶² LVIA. F. 1009, ap. 7, b. 3. Gelgaudiškio bažnyčios statybos byla 1866–1878 m., Gelgaudiškio bažnyčios planas.

⁶³ Jovaiša L., Dabartinės bažnyčios statyba, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 63.

⁶⁴ Misius K., Šimkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios* (žinynas), Vilnius, 1993, p. 492.

fasaduose ritmiškai išdėstyti smailiaarkiai langai ir dvipakopiai kontraforsai. Apsidės ir zakristijų sienose kontraforsų nėra, tik langai.⁶⁵

Viduje, kitaip negu kituose neogotikiniuose sakraliniuose pastatuose, navą dengia plokščios lubos. Už smailios triumfo arkos yra nedidelė presbiterija. Nesudėtingos interjero architektūros fone ryškiai išsiskiria meniškai išdrožintų tamsaus medžio neogotikinių altorių ansamblis.⁶⁶ Langus abipus didžiojo altoriaus puošia vitražai. Prieš II pasaulinį karą bažnyčios interjeras buvo ištapytas neogotikinių motyvų ornamentais, gerai derėjusiais su architektūros formomis. Dabar sienos ir lubos nudažytos lygiai.

Gelgaudiškio bažnyčia vertinga kaip originalus neogotikinis sakralinis pastatas, vienas ankstyviausių šio stiliaus architektūros kūrinių Lietuvoje.⁶⁷

III. 3. Dailės vertybės

Remiantis Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomais dokumentais bei Lietuvos sakralinės dailės katalogu, aptariamos šioje bažnyčioje esančios sakralinės dailės vertybės. Gelgaudiškio bažnyčioje vyrauja neogotikiniai altoriai, sakykla, krikštykla ir kt. Bažnyčia dekoruota M. Bučinskio, M. Sutkaičio, S. Ušinsko ir I. Vadovskio (I. Wadowski) dirbtuvėje Varšuvoje sukurtais darbais – altoriniais paveikslais, procesijų altorėliais, Kryžiaus Kelio stočių ciklu, vitražais.

Altoriai. Gelgaudiškio bažnyčią puošia iš tamsaus ąžuolo vietos stalių ir drožėjų pagaminti neogotikiniai altoriai. **Didysis** Šv. Kryžiaus Išaukštinimo altorius pasižymi originalia sandara, atitinkančia vieną iš XIX a. pab.–XX a. pr. pasaulinės kultūros tendencijų. Altorius stovi ant dviejų laiptelių pakylės. Mūrinė mensa paprasta, stačiakampė. Ažuolinis tabernakulio korpusas autentiškas, aprašytas 1899 m. inventoriuje. Jis dviejų tarpsnių, šonuose dekoruotas dviem aukštais ažūriniais pinakliais. Viduje – dviejų dalių paausutas sukamasis įtaisas. Viršuje tabernakulį dengia dvišlaitis stogelis su avinėlio figūrele. Altoriaus retabulą sudaro trys architektūrinės dalys – ant aukštų, saikingai dekoruotų cokolių stovintys vienodo aukščio ąžuoliniai baldakimai su bokšteliais, tarp kurių įsiterpia du smailiaviršūniai langai su vitražais. Vidurinę, plačiausią dalį vainikuoja trys dekoratyviniai bokšteliai. Po jais – trys kolonėlėmis atskirtos nišos trims Golgotos grupės skulptūromis. Šoniniai retabulo baldakimai siauresni, vienabokščiai, juose telpa po vieną šventojo figūrą. Retabulo viršų puošia vertikalūs, kiaurapjūviai, drožybiniiai, neogotikiniai, kai kur paausuoti ar bronzuoti ornamentai. Altoriaus centre – Nukryžiuotojo skulptūra. Kairėje altoriaus pusėje šalia Nukryžiuotojo – Švč.

⁶⁵ Jankevičienė A., Bažnyčios architektūra, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, IV kn., I d., Vilnius, 2006, p. 64.

⁶⁶ *Lietuvos architektūros istorija*, t. III, Vilnius, 2000, p. 245–246.

⁶⁷ Jankevičienė A., Bažnyčios architektūra, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, IV kn., I d., Vilnius, 2006, p. 65.

Mergelės Marijos, dešinėje – šv. Evangelisto Jono figūros. Altoriaus kairiojo architektūrinio sparno skulptūra vaizduoja šv. Pertą su raktais, dešiniojo sparno – šv. Pauliaus su kalaviju ir knyga.⁶⁸

Šoninių Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos ir Šv. Antano Paduviečio altorių struktūra identiška. Abu ažuoliniai su bronzuotomis drožinėtomis detalėmis altoriai stovi ant vienos pakopos pakylos. Jų dėžinės mūrinės mensos su medinėmis plokštėmis ir akmens portatiliais nudažytos šviesiais aliejiniais dažais ir pažymėtos titulinių šventųjų monogramomis. Altorių tabernakuliai dėžiniai, plokščiu stogeliu, skirtu kryželiui pastatyti, dekoruotu dviem drožybiniais pinakliais. Dureles žymi Eucharistijos taurės reljefas.

Neogotikiniai altorių retabulai dviejų tarpsnių. Pirmąjį sudaro erdvinio pobūdžio su trikampiū neogotikiniu „timpanu“ centrinė dalis, įrėmintą lieknomis kolonėlėmis, ir šoniniai sparnai. Kairiojo altoriaus pirmajame tarpsnyje stovi Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos skulptūra, pagaminta XX a. I pusėje Ferdinando Štufležerio (Stuflesser) bažnytinių reikmenų dirbtuvėse Tirolyje. Dešiniojo altoriaus pirmajame tarpsnyje esantis aliejinės tapybos paveiklas, čia buvęs jau 1899 m., vaizduoja šv. Antano viziją. Antrasis altorių tarpsnis gerokai siauresnis. Nekalto Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos altoriuje įtaisytas šv. Kazimiero atvaizdas, šv. Antano Paduviečio altoriuje – šv. Stanislovo, prikėliančio Piotrovią, paveikslas. Altoriai puošti pinakliais, kiaurapjūviais architektūriniais ornamentais. Jų detalės kruopščiai išdrožinėtos.⁶⁹

Paveikslai „Šv. Antanas Paduvietis“, „Šv. Stanislovas“ ir „Šv. Kazimieras“ priskiriami dailininkui M. Bučinskiui (M. Buczynski), o datuojami XIX a. VII–VIII deš.

Paveikslas „Šv. Antanas Paduvietis“ įkomponuotas šoninio dešiniojo altoriaus pirmajame tarpsnyje. Paveiksle vaizduojamas momentas, kai šventasis besimelsdamas išvydo Vaikelį Jėzų. Šventojo poza ir veidas rodo nuostabą ir atsidavimą, o vaikelis pavaizduotas vilkintis ilgu baltu rūbu.

Virš šv. Antano atvaizdo altoriaus antrajame tarpsnyje yra paveikslas „Šv. Stanislovas“. Pavaizduota scena iš vyskupo gyvenimo, kai jis prikelia iš kapo liudininką Piotrovią. Vyskupas pavaizduotas visu ūgiu, apsisiautęs raudona kapa, su mitra ant galvos, pastoralu kairėje rankoje. Dešiniąja ranka jis rodo į Piotrovią, kuris nutapytas įsisupęs į drobulę, nuolankiai žvelgias į vyskupą, kairiąją ranką laikęs prie krūtinės.

Paveiksle „Šv. Kazimieras“, esančiame Nekalto Prasidėjimo Švč. Mergelės Marijos altoriaus antrajame tarpsnyje, šventasis pavaizduotas palenkęs galvą, žvelgiantis į abiem rankomis laikomą

⁶⁸ Aleksandravičiūtė A., Trys altoriai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 66-70.

⁶⁹ Aleksandravičiūtė A., Trys altoriai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 70–71; LCVA. F. R-181, ap. 2, b. 119, l. 215.

kryžių. Greta nutapytas stalas, ant kurio guli knyga ir lelėja. M. Bučinskio paveikslas „Šv. Kazimieras“ pasižymi meniniu įtaigumu ir priskirtinas prie geriausių šio tapytojo religinių paveikslų.⁷⁰

Procesijų altorėliai. Gelgaudiškio bažnyčioje esantys neobarokiniai altorėliai priskiriami M. Sutkaičio dirbuvėms⁷¹, o paveiksmai – dailininkui T. Serafinskiui.⁷² Altorėliai datuojami XIX a. IX–X deš. Jie vienodi, sudaryti iš stalelių ir kiauraraščiu drožinėtu retabulų su paveikslais centre. Pirmajame altorėlyje yra „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų“ ir „Šv. Marija Magdalietė“ paveiksmai. Abu siužetai Lietuvoje išpopuliarėjo XVII amžiuje. Švč. Mergelė nutapyta klūpanti ant debesies, nešama angelų. Antrajame altorėlyje yra „Švč. Jėzaus Širdies“ ir „Šv. Stanislovo“ paveiksmai. Paveiksle „Švč. Jėzaus Širdis“ Išganytojas pavaizduotas iki klubų, artimu planu, ankštoje erdvėje. Kairioji Jėzaus ranka nuleista, dešinioji rodo į erškėčių vainiku apjuostą, kryžiumi vainikuotą Švč. Širdį. Šis kūrinys atspindi katalikų pamaldumą Švč. Jėzaus Širdžiai, kuris itin sparčiai plėtojosi nuo XIX a. vidurio, tad ir jo atspindžiai dailėje darėsi vis įvairesni. Šv. Stanislovas pavaizduotas tradiciškai – iš kapo prikeliantis Piotrovą, turintį paliudyti teisme. Už šventojo vyskupo stovi du kunigai ir du pasauliečiai.⁷³

Sakykla. Prie kairės pusės presbiterijos sienos pritvirtinta 1884–1899 m. pagaminta ažuolinė sakykla. Ją sudaro tik kabanti šešiakampė tribūna. Laiptai įrengti kairiojoje zakristijoje. Tribūnos apačia nusmailinta, penkias tiesias sienes puošia neogotikiniai architektūriniai elementai ir ornamentai, derantys su altoriais.⁷⁴

Krikštykla. Krikštykla yra seniausias inventoriuose paminėtas bažnyčios įrenginys. Ji įmontuota presbiterijos dešinėje arčiausiai navos. Senosios, 1991 m. čia dar buvusios krikštytuvės nebėra, jos siluetą žymi sienoje įmūryta medinė lenta. Buvusios krikštyklos retabulas išliko. Jį sudaro dviem kolonėlėmis įrėmintą plokštę su karnizu, virš kurio iškyla plokščias smailiaviršūnės arkos formos skydas su kryželiu ir dviem šoniniais pinakliais. Plokštumas užpildo eklektiniai augaliniai reljefai, būdingi XIX a. II pusei. Retabuvo viduryje, įkomponuotas profiliuotame smailiaarkiame rėme, yra to paties laiko paveikslas „Kristaus krikštas“. Paveikslas pertapytas ir praradęs meninę vertę, bet akivaizdu, jog tai tipiškas XIX a. II pusės krikštyklai skirtas kūrinys.⁷⁵

⁷⁰ Giniūnienė A., Paveiksmai „Šv. Antanas Paduvietis“, „Šv. Stanislovas“, „Šv. Kazimieras“, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 78-81.

⁷¹ M. Sutkaičio biografija ir jo darbai dar neištyrinėti. Gelgaudiškio bažnyčios procesijų altorėliai jam priskiriami pagal viename iš dviejų vienodų Kaimelio bažnyčios altorėlių esantį įrašą su 1906 m. data ir pavarde – M. Sutkaitis. Dar viena tokių dirbinių pora yra Plokščių bažnyčioje.

⁷² Apie dailininką T. Serafinskį žinoma mažai. Jo nutapyti paveiksmai savo stilistika ir koloritu artimi provincinei XIX a. Lenkijos tapybai. Vilkaviškio vyskupijoje T. Serafinskio nutapyti Kryžiaus Kelio paveikslų ciklai išlikę Metelių (Lazdijų r.) ir Žemosios Panemunės bažnyčiose, tokie ciklai yra ir Jiezno (Prienu r.), Kauno Švč. Trejybės, Kėdainių Šv. Juozapo ir Bagaslaviškio (Ugmergės r.) bažnyčiose.

⁷³ Stankevičienė R., Du procesijų altorėliai [...], in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 94–96.

⁷⁴ Aleksandravičiūtė A., Sakykla, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 72.

⁷⁵ Aleksandravičiūtė A., Krikštykla, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 72.

Klaudyklos. 1899 m. Gelgaudiškio bažnyčioje buvo 4 nuolatinės ir 8 kilnojamosios klaudyklos. Dabar bažnyčioje dvi klaudyklos stovi abipus navos prie sienų, kitos dvi yra po vargonų choru. Jos visos arba dvi iš jų pagamintos vietos stalių veikiausiai XIX amžiuje. II ir III klaudyklos buvusios vienodos. Visos klaudyklos neogotikinės, su stogeliu – baldakimu, puoštu pinakliais ir kiaurapjūviais, ornamentuotais dekoruotu trikampių skydu. Dabar jos perdirbtos ir nudažytos aliejiniais dažais, be autentiškų platformų ir laiptelių.⁷⁶

Vargonai. Gelgaudiškio bažnyčioje stovi ne itin didelės meninės vertės 1868 m. sukurti 10 balsų vargonai, remontuoti 1894 m. Instrumentą puošia neįmantrus vietos staliaus darbo neogotikinis prospektas. Jo kompoziciją sudaro penki vertikalūs langai: du platūs, smailėjančiomis arkomis, vienatarpsniai ir trys pusiau padalyti dviatarpsniai langeliai. Vargonų būklė bloga: klavišų viršus atsilupęs, traktūra susidėvėjusi, oro paskirstymo dėžių elementai nuo drėgmės vietomis atsiklijavę, dumplės kiauros, vamzdžiai pridulkėję ir sumaitoti.⁷⁷

Pavieniai tapybos darbai. Gelgaudiškio bažnyčią puošia ant šoninių sienų sukabintos Kryžiaus kelio stotys (XIX a. VIII deš.). Šie paveikslai priskiriami Lenkijos I. Vadovskio (I. Wadowski) dirbtuvei. I stoties rėmo nugarinėje pusėje yra dirbtuvės signatūra: „I. Wadowski. Warszawa Marszalkowska [121]...“. Paveikslus rėmina mediniai profiliuoti lakuoti rėmai, viršuje papuošti kiaurapjūviu augaliniu drožiniu su kryželiu. Paveiksluose dominuoja kryžius arba jo fragmentas. Siužetinė linija plėtojama nuosekliai, įprastai, retesnis yra tik XII stoties ikonografinis elementas – po kryžiumi pavaizduotas sukniubęs šv. Lionginas (perteiktas jo atsivertimo momentas). Paveikslai XX a. pab. negrabiai užtapyti, tad autentiškos tapybos išliko nedaug. Stotys, nors labai nukentėjusios, vertintinos ikonografiniu ir stilistiniu požiūriu, atspindi XIX–XX a. sandūroje religinėje dailėje pasireiškusių simbolistinės dailės įtaką ir Lietuvos bei Lenkijos (Varšuvos) dailės ryšius.⁷⁸

Skulptūros. Skulptūra „Prisikėlęs Kristus“ yra tradicinės ikonografijos. Skulptūrą tiksliai datuoti sunku, ji kiek plačiau aprašoma tik Gelgaudiškio bažnyčios 1899 m. dekanato vizitacijoje. Skulptūros kompozicija frontali, ritminga. Kristaus veidas yra „pasaldintu“ semitiškų bruožų, o apsiaustas dengia didžiąją kūno dalį, palikdamas atidengtą tik krūtinę ir dešiniąją ranką. Lengvai banguojančios klostės nulemia judesio dinamiką, o pati Kristaus figūra gana statiška. Skulptūra (XIX a. VII–X deš.) vertinga kaip nežinomų provincijos meistrų dirbtuvių produkcijos pavyzdys.⁷⁹

Kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a. IV ketv.) kabo ant sienos kairėje bažnyčios prieangio pusėje, virš vandeninės, iškalto iš grubiai aptašyto granito luito. Skulptūra labai panaši į

⁷⁶ Aleksandravičiūtė A., Klaudyklos, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 73.

⁷⁷ Povilonis G., Vargonai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 75-76.

⁷⁸ Giniūnienė A., Kryžiaus kelio stotys, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 81-82.

⁷⁹ Surdokaitė G., Skulptūra „Prisikėlęs Kristus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 85-86.

didžiajame altoriuje esantį Nukryžiuotąjį, tik yra mažesnio mastelio. Jis neogotikinių formų, jo šakos užbaigtos smailiagaliais trilapiais. Išganytojas pavaizduotas miręs, užmerktomis akimis, pakibęs ant kryžiaus, nusvirusia ant dešiniojo peties galva. Tiek altoriaus, tiek prieangio kryžiai yra to paties laikotarpio, o gal ir vienos dirbtuvės gaminiai.⁸⁰

Antrasis kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra (XIX a. pab.–XX a. pr. (?)) kabo ant sienos dešinėje bažnyčios prieangio pusėje. Jis sudaro porą su priešpriešiais kabančiu neogotikiniu kryžiumi. Kryžius padarytas iš plačių, lygių stačiakampių lentų. Skulptūra vietos meistro darbo. Aiškiai apibrėžtas skulptūros siluetas statiškesnis, ramesnis ir drauge aiškesnis negu priešais kabančio kūrinio. Šio kūrinio privalumai – saikingas Nukryžiuotojo skulptūros primityvumas ir nuoširdi temos interpretacija. Tai graži, gana originalios plastikos, tačiau kartu ir Užnemunės regionui būdingos stilistikos skulptūra.⁸¹

Vitražai. Vitražai, pagal stilių datuoti XX a. vid., įstatyti presbiterijoje abipus didžiojo altoriaus esančiuose smailiaarkiuose languose. Kiekviename jų pavaizduotas ornamentais puoštas mėlynų atspalvių spinduliais apsuptas lotyniškujų proporcijų kryžius. Vitražų kompozicijos labai panašios, tačiau nėra tapačios – skiriasi jų spalvos, piešinio detalės ir viršutinėje dalyje pavaizduoti simboliai. Kairėje pusėje esantis kryžius yra žalias, dešinėje – geltonas. Lango arkos trikampyje virš žaliojo kryžiaus pavaizduotas Šv. Dvasios balandis, o virš geltonojo – Apvaizdos ženklas. Kiek skiriasi abiejų kryžių forma, ornamentai ir juos supančios gloriijos, ne vienodai išdėstyti ir spinduliai. Vitražai sutvirtinti keturiomis horizontaliomis templėmis, dėl tvirtumo papildomai dubliuoti skaidriu bespalviu stiklu. Abu kūriniai jau buvo taisyti, bet juose yra plyšių, dešinysis išsigaubęs nuo vėjo. Spėjama, kad šiuos vitražus sukurti galėjo Stasys Ušinskas.⁸²

Liturginiai indai. Gelgaudiškio bažnyčioje nepavyko apžiūrėti liturginių rūbų ir indų, tačiau remiantis Lietuvos sakralinės dailės katalogu, galima teigti, kad vertingi yra išlikę kielikas (datuojamas XVII a. I ketv.), prie jo pritaikyta patena (XVII a. pab.–XVIII a. pr. (?)), dvi komuninės, datuojamos 1891–1908 m. ir prieš 1899 m., monstrancija (XIX a. pab.–XX a. pr.) ir dvi medinės žvakidės, datuojamos XIX a. IV ketv.–XX a. I ketv., ir priskiriamos M. Sutkaičiui.

Kielikas yra aiškios struktūros, aptakių formų. Apskrita dvipakopė pėda santūriai išgaubta, jos pakraštys platus ir plokščias, įvorė nedaug iškilusi. Pėdos paviršius kalstytas, ornamentai išdėstyti abiejose pakopose. Palyginti aukšta kojelė grakština indo siluetą. Lietas kiaušinio formos nodusas puoštas į skirtingas puses atsikišusiomis galvutėmis. Kieliko taurelė masyvi, varpelio pavidalo. Prie

⁸⁰ Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“ (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 83-84.

⁸¹ Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“ (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 84-85.

⁸² Vasiliūnienė D., Du vitražai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 76-78.

kieliko pritaikytą pateną datuoti sunku. Manoma, kad ji padirbdinta XVII ar XVIII amžiuje. Patena yra lėkštelės pavidalo, su negilia suapvalintomis briaunomis įduba. Pakraštys palyginti platus, ant jo apskritimo formos laukelyje išgraviruotas kryželis trikampėmis šakomis.⁸³

Pirmoji komuninė, pagaminta V. Silikačiovo fabrike Maskvoje ir datuojama 1891–1908 m., yra gausiai dekoruota, reprezentatyvi. Ji puošta raiškiais stilizuotais ornamentais: kviečių varpų puokštėmis, vynuogienojais, palmių šakomis, kryželiais–rozetėmis. Pėda apskrita, jos pakraštys profiliuotas, pakopos šlaitas status, puoštas retais keturlapiais. Neaukšta siaurėjanti įvorė ir pakopos viršus puoštas šešiomis eucharistinių motyvų puokštėmis, kurias skiria palmių šakos. Nodusas puoštas įrėmintais kryžmažiedžiais, o kraitelė ir dangtelis ornamentuoti varijuojant pėdos dekorą. Ant dangtelio pritvirtintas mažas kryželis.⁸⁴

Antroji komuninė yra pagaminta Norblino ir C^o firmoje Varšuvoje prieš 1899 m.⁸⁵ Jos pėda apskrita, sudaryta iš šešių žiedlapio formos segmentų, perskirtų siaurais smailiagaliais intarpais. Viduryje įterptas nodusas, kurį puošia brangakmenius imituojantys rombai. Taurelė žema, plati, pusrutulio paplokštintu dugnu formos, beveik visa apgaubta kiaurarašte kraitelė. Dangtelis užbaigtas kryželiu. Visas indo paviršius auksuotas, vidus – perauksuotas. Ant vienos pėdos intarpo šlaitų yra įkalti ženklai: vienoje pusėje – heraldinis erelis ir firmos ženklas „NORBLIN i S (^{KA})/GALW/WARSZA (WA)“, kitoje pusėje – katalogo numeris „1724“.⁸⁶

Gelgaudiškio monstrancija pasižymi stiliniu vientisumu, itin liaunomis formomis, supaprastintu, bet darniu dekoru. Jos formos bendrais bruožais atkartoja autentiškoms gotikinėms monstrancijoms būdingą bokštinę glorijos struktūrą: architektoniška arkų, pinaklių, arkbutanų ir augalinių motyvų kompozicija primena trijų navų šventyklos pastato pjūvį. Didesnėse jos arkose įstatytos trys figūrėlės: apačioje abipus rezervakulio – šv. Petras su raktu ir knyga ir šv. Paulius su kalaviju bei knyga, viršuje – Išganytojas su avinėliu (nebėra lazdos, buvusios dešinėje Jėzaus rankoje). Kvadratinę rezervakulį iš priekio dengia ant stiklo aplikuotos lapo pavidalo metalinės augalo šakelės, sudarančios žiedą aplink į lunulą įstatomą Ostiją. Po glorija įkomponuoti du riesti akanto stiebai. Glorijos kojelė aukšta ir laiba su apvaliu, gotikiniu ornamentu puoštu nodusu. Pėda šešialapė, „ištemptais“ į šonus kraštais, nedekoruota, tik apačioje suskaidyta trimis plokščiomis, formą atitinkančiomis pakopomis. Ant pėdos krašto viršutinės pusės yra ovalus įkalas su inicialais „F.K.“, greta jo spaudas „GALW“. Meistro inicialai „F.K.“ priskiriami Faivušui Koiranskiui, bet tvirtinti, kad

⁸³ Vasiliūnienė D., Kielikas su patena, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 86-88.

⁸⁴ Stankevičienė R., Komuninė (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 88-90.

⁸⁵ Norblino ir C^o firmos Varšuvoje liturginių indų randama ir kitose Vilkaviškio vyskupijos, pvz., Balbieriškio, Santaikos, Simno bažnyčiose.

⁸⁶ Stankevičienė R., Komuninė (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 90-91.

būtent jis sukūrė Gelgaudiškio monstranciją, trūksta argumentų. Monstrancija sukurta XIX a. pab.–XX a. pr.⁸⁷

Neobaroko stiliaus dvi medinės žvakidės tikriausiai sukurtos M. Sutkaičio XIX a. IV ketv.–XX a. I ketv. Žvakidės sudaro cokolis ir stiebas, vientisas su vaškinės dalimi. Cokolį sudaro ant žemų „letenėlių“ pakelta trikampė plokštė, į kurią remiasi trikojis iš voliutos pavidalo pasparų. Tarp jų viršūnių išprausta žvakidės stiebo apačia. Stiebas yra profiliuotos baliustrados formos, puoštas bareljefiniais drožiniais, viršuje užbaigtas vaškine, imituojančia graižžiedį su nusvirusiais žiedlapiais.⁸⁸

Varpai. Gelgaudiškio bažnyčios bokšte kaba du varpai, vertingi kaip gražios išvaizdos signaliniai muzikos instrumentai. Vienas jų frize turi signatūrą: „ME FECIT DORLING REGIOMONTI 1741“ (Mane padarė Dorlingas Karaliaučiuje 1741). Antrasis varpas frize turi invokaciją: „GLORIA IN EXCELSIS DEO“ (Garbė Dievui aukštybėse). Vienoje varpo pusėje išlietas penkių eilučių lotyniškas įrašas, nurodantis varpo priklausomybę, liejimo (perliejimo iš senesnio varpo) datą, vietą, kainą, aukotoją ir intenciją: „+ CAMPANA ECCLESIAE GIELGVDISCIENSIS/REPARATA ANNO MDCCLV REGIOMONTI/PIO LEGATO 500 TINFONVM M: DNAE MARIANNAE/DE FROEZERIIS KIESLEROWA CVIVS ANNIMA ET MATRIS/SVAE ET FRATRIS SVI REQVIESCANT CVM SANCTIS“ (Gelgaudiškio parapijos varpas pataisytas 1755 metais Karaliaučiuje pamaldžia dauggalės ponios Marianos Frezerytės Keslerienės 500 timpų auka. Jos, jos motinos ir jos brolio sielos tesiilsu su šventaisiais). Ant graižo išlieta meistrų signatūra lotynų kalba: „ME FVDIT I: I: ET C: F: DORNMANN“ (Mane nuliejo J.J. ir C.F. Dornmanai). 1990 m. šiems varpams buvo suteiktas kultūros paminklo (respublikinės reikšmės dailės kūrinio Nr. 1347 ir Nr. 1348) statusas.⁸⁹

IV. PLOKŠČIŲ ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS VARDŲ BAŽNYČIA

IV. 1. Istorija

Bažnyčia yra Šakių rajone, Plokščių kaime, 3,5 km į pietryčius nuo Raudonės, 12 km į rytus nuo Gelgaudiškio, Nemuno slėnio kairiajame krante.

⁸⁷ Vasiliūnienė D., Monstrancija, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 91-93.

⁸⁸ Stankevičienė R., Dvi medinės žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 93.

⁸⁹ Stankevičienė R., Varpas I, Varpas II, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 97-99.

Rašytiniuose šaltiniuose Plokščiai minimi nuo 1646 m.⁹⁰ B. Kviklys Plokščių kaimo įsikūrimą ir pavadinimo kilmę siejo su 1596 m. paminėtu valstiečiu Jurgiu Plokščiumi.⁹¹

Nuo XVII a. iki I pasaulinio karo Plokščiai buvo vadinami lenkišku *Blogoslawienstvo* vardu. B. Kviklys nurodo tokias šio pavadinimo atsiradimo aplinkybes. Kartą į Plokščius turėjęs atvykti vyskupas pašventinti naujai pastatytos bažnyčios, tačiau Nemunas buvo patvinęs, ir vyskupas niekaip neįstengęs per jį persikelti. Todėl tik iš tolo palaiminęs susirinkusius žmones ir nuvažiuavęs. Iš to „palaiminimo“ lenkiško žodžio atsiradęs ir vietovės vardas.⁹² J. Totoraitis pateikia ir kitą pavadinimo kilmės versiją, esą kalnas prie Nemuno, kur yra Plokščiai, vadinąsis tuo lenkišku vardu, ir ant šio kalno buvusi stabmeldžių maldykla.⁹³

Pirmasis Plokščių savininkas buvo Lietuvos žemės išdininkas ir raštininkas Jeronimas Kiršenšteinas. Manoma, kad jis Plokščius gavo iš didžiojo kunigaikščio už tarnybą. 1670 m. J. Kiršenšteinas pastatė pirmąją medinę bažnyčią,⁹⁴ funduotą Šv. Kotrynos titulu. Jos statusas neaiškus: tai galėjo būti arba parapiinė, arba filijinė su jai priskirta teritorija bažnyčia. 1739 m. kovo 2 d. vyskupo Mykolo Karpio vizitacijos akte Plokščių bažnyčia minima jau kaip parapiinė.⁹⁵

Sudegus pirmajai bažnyčiai, 1784 m. Benediktas Karpis pastatė antrąją medinę bažnyčią.⁹⁶ Šiai supuvus, 1868 m. kun. Tomas Jankauskas su parapijiečiais pastatė naują, iki mūsų dienų išlikusią medinę bažnyčią. Jos statybą parėmė ir grafas Benediktas Tiškevičius.⁹⁷ Jis parapijos reikalams užrašęs po 600 auksinų metams; juos turėjo išmokėti Plokščių dvaras ir vienas palivarkas. Plokščių bažnyčia buvo pastatyta ne ant valdžios, bet ant privataus savininko žemės, todėl jis turėjo rūpintis bažnyčios ir klebono išlaikymu, turėjo teisę pristatyti vyskupui kandidatą į klebonus.⁹⁸

1883 m. Plokščių bažnyčią Švč. Mergelės Marijos Vardu konsekrovo Seinų sufraganas Juozapas Oleka.

II pasaulinio karo metu bažnyčia nenukentėjo. Tačiau iš parapijos valdžia atėmė kleboniją ir pavertė ją ligonine. Klebonas kun. Juozas Frainas (kunigu išventintas 1939 m.) vieną sunykusį pastatą suremontavo ir pavertė jį klebonija.⁹⁹

⁹⁰ Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, t. I, Vilnius, 1999, p. 422.

⁹¹ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III., Vilnius, 1991, p. 317–318.

⁹² Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, 257.

⁹³ Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 668.

⁹⁴ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, 318.

⁹⁵ *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 21., Plokščių bažnyčios dokumentai, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 425, l. 5r.

⁹⁶ Misius K., Šinkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius, 1993, p. 498.

⁹⁷ Totoraitis J., *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929, p. 82.

⁹⁸ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 318.

⁹⁹ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p. 258–259.

IV. 2. Architektūra

Medinė Plokščių bažnyčia atstovauja „liaudiškajai“ romantizmo kryptį.¹⁰⁰ Bažnyčios planas lotyniško kryžiaus formos. Pastato išorė griežta, geometriškai taisyklinga. Virš pagrindinio fasado frontono kyla masyvus dvitarpsnis bokštas. Jo apatinis tarpsnis kvadratinis, o viršutinis – aštuonkampis, užbaigtas aukštoku piramidiniu stogeliu.¹⁰¹ Panašus aštuonkampis bokštelis yra kitame bažnyčios stogo gale ties kiek žemesne abside. Bažnyčios durys turi reto grožio ritmišką rombų raštą. Sienos apmuštos vertikaliai su juostelėmis ant lentų sandūrų.¹⁰² Stačiakampį bažnyčios portalą puošia trikampis, tokios pat formos langus – tiesūs sandriškai. Angų proporcijos ir forma – klasicistinės. Halinę vidaus erdvę skaido keturios poros originaliai išdėstytų stulpų: jie stovi priešais šonines koplyčias ir įsiterpia į platesnę už vidurinę navą, trisiene apside užbaigtą presbiteriją. Kampuose tarp koplyčių ir presbiterijos glaudžiasi dvi žemos zakristijos.¹⁰³ Lieknus kvadratinius stulpus išilgai navų jungia pusapvalės arkos. Į stulpus atremta skersinė arka atskiria presbiterijos erdvę.¹⁰⁴ Koplyčias viršuje riboja tiesios, profiliuotomis konsolėmis paremtos sijos. Svarbiausius interjero meninius akcentus sudaro neobarokiniai altoriai. Ypač gražus didysis altorius. Grakščiaame vertikaliame jo retabule vyrauja didelė arka su užkarpomis. Jos kraštuose išsišovusias kolonas bei siaurus antablementus jungia vingri, rokokiškai raityta kreivė. Altoriaus šonus puošia siauri sparnai su juvelyriškai drožinėtomis ažūrinėmis augalinių motyvų pynėmis.¹⁰⁵

Plokščių bažnyčioje yra žalvarinis varpas, lietas 1573 m. (DR955). Taip pat yra išlikę vertingų paveikslų: Nežinomo dvasininko portretas (XVIII a. (DV2612)), Paveikslas „Nukryžiuotasis“ (XIX a. pab. (DV2613)), Skulptūra „Nukryžiuotasis“ (XIX a. pr., medis (DV2614)), Altorėlis su paveikslu „Apreiškimas“ (XIX a., (DV2615)), Altorėlis su paveikslu „Šv. Steponas“ (XIX a., (DV2616)).¹⁰⁶

IV. 3. Dailės vertybės

Šiame skyriuje, remiantis Lietuvos sakralinės dailės katalogu ir Lietuvos centriniam valstybės archyve saugomais dokumentais, aptariamos sakralinės dailės vertybės, esančios Plokščių bažnyčioje. Joje yra penki puikaus drožėjų darbo, neobarokiniai altoriai, išlaikę daugumą autentiškų elementų.

¹⁰⁰ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, l. 172.

¹⁰¹ Jankevičienė A., Romantizmo epochos medinių bažnyčių architektūra, in: *Liaudies kultūra*, Nr. 1, 1998, p. 24.

¹⁰² Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p. 258.

¹⁰³ Jankevičienė A., Sūduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 2, 1995, p. 88.

¹⁰⁴ Jankevičienė A., *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998, p. 172.

¹⁰⁵ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, l. 176.

¹⁰⁶ Kultūros paveldo objektų paieška: <http://www.heritage.lt/inside1.php?i=17>, žr. 2008-03-04, 12:45.

Bažnyčios paveikslai sukurti M. Bučinskio. Šio dailininko darbų yra ir Gelgaudiškio bažnyčioje.¹⁰⁷ Paminėtinos XIX a. IV ketv.–XX a. pr. klausyklos, to paties laiko sakykla, procesijų altorėliai, vargonai ir kt.

Altoriai. Didysis Nukryžiuotojo altorius pastatytas 1872 m. ir pašventintas 1884 m. kaip *altare fixum*. Altorius stovi ant trijų pakopų laiptelių, jo mūrinėje mensoje yra didelis akmeninis portatilis, o mensos priekyje – M. Bučinskio ant drobės XIX a. VIII–IX deš. tapytas antepedijaus paveikslas „Arma Christi“. Išliko autentiškas XIX a. medinis, neobarokinis, koplytėlės tipo tabernakulis. Vienatarpsnio altoriaus retabulo kompozicija – tarsi prabangus didelio titulinio paveikslo apvadas. Paveikslas „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šventaisiais“ įstatytas į masyvų profiliuotą pusapskritės laiptuotos arkos formos rėmą. Šonuose – dvi kolonos su kaneliūromis, remiančiomis dviejų nedidelių apaštalų skulptūrų su tradiciniais atributais konsoles. Šv. Petras dešiniajame delne laiko atskleistą knygą, kairiajame – ant kaspino suvertus tikrus didelius kalvio darbo raktus. Šv. Paulius dešiniąją ranka remiasi į kalaviją, kairiąją glaudžia prie krūtinės. Retabulo plokštuma virš paveikslo užbaigta masyviu aptakaus silueto drožybiniu reljefu. Tai vienas įdomesnių Lietuvoje XIX a. pab. istorizmo stiliaus ornamento pavyzdžių. Retabulo kompozicijos viduryje dominuoja didelė glorijs, kurios centre išryškėja Jėzaus Kristaus monograma „IHS“. Altoriaus šonuose yra riestėmis supinti kiaurapjūviu dekoruoti sparnai, imituojantys XVIII a. rokokinių altorių augmeninį dekorą.¹⁰⁸

Nukryžiuotojo paveikslas yra baroko stiliaus kūrinys, sietinas su pirmąja 1670 m. pašventinta Plokščių bažnyčia, kurią fundavo Jeronimas Krispinas Kiršenšteinas. Paveiksle įkomponuotas jo dangiškasis globėjas šv. Jeronimas ir jo pastatytos pirmosios Plokščių bažnyčios titulinė globėja šv. Kotryna, kurie paprastai Nukryžiuotasis scenoje nevaizduoti. Tai leidžia manyti, kad bažnyčios statytojas buvo ir didžiojo altoriaus kūrinio aukotojas.¹⁰⁹

M. Bučinskio tradicinis gulsčias didžiojo altoriaus antepedijus „Arma Christi“ galėjo būti nutapytas 1873 arba 1884 m. altoriaus pastatymo arba šventinimo proga. „Arma Christi“ kompozicija frizinė, centre pavaizduota ant kryžiaus vinimis prikalta drobulė su Jėzaus atvaizdu, virš jos – erškėčių vainikas ir lakštas su įrašu „INRI“, kryžiaus papėdėje – atversta Šv. Rašto knyga, šonuose – klūpintys angelai. Aplinkui nutapyti visi Jėzaus kankinimo įrankiai: nendrė, durtuvas, romėnų kario pirštinė, ant

¹⁰⁷ M. Bučinskis (M. Buszynski) tapė altorių, procesijų altorėlių, krikštyklų, Kryžiaus Kelio stočių paveikslus. Jo darbų yra Kauno, Kaišiadorių, Panevėžio, Telšių ir Vilkaviškio vyskupijų bažnyčiose (Alytaus, Rumbonių, Gudelių, Garliavos, Griškabūdžio ir kitose).

¹⁰⁸ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 183–187; Barokas ir neobarokas Užnemunės altorių ansambliuose, in: *Romantizmai po romantizmo*, Vilnius; 2000, p. 51–52; Altorių probleminių tyrimų gairės. XVII–XIX a. Užnemunės bažnyčių retabulai, in: *Logos*, 48, 2006, p. 156–165.

¹⁰⁹ Stankevičienė R., Paveikslas „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šventaisiais“ ir erškėčių vainiko aptaisas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 193–197.

smaigalio pamauta kempinė, kuoka, maišelis (Judo grašiai), deglas, stulpas, virvė, rimbas, kopėčios, replės, plaktukas. Tapytų „Arma Christi“ ikonografijos antepedijų XIX a. Lietuvos bažnyčiose buvo nedaug. Išlikę keli XIX a. II p. šios ikonografijos tapyti antepedijai (Naujojo Daugėlišio, Ignalinos r. ir Inturkės, Molėtų r., bažnyčiose).¹¹⁰

Šoninių Švč. Trejybės ir Nekaltojo Prasidejimo Švč. Mergelės Marijos dvitarpinių altorių struktūra beveik tapati. Abu turi po du laiptelius, panašios formos medines mensas, reljefiniu ornamentu puoštus antepedijus su monogramomis („MARYA“ ir „TS“) ir dėžinius tabernakulius. Abiejų altorių šonuose – dvi kolonos. Švč. Trejybės altoriuje jos su kaneliūromis, kitame – lygios, skiriasi ir antablementai. Viršutinio tarpinio skydai beveik vienodi, skiriasi tik paveikslų forma: šv. Juozapo atvaizdas Švč. Mergelės altoriuje ovalus, o Šv. Mykolo Arkangelo Švč. Trejybės altoriuje – keturlapio žiedo formos. Altorių sparnai puikiai išdrožinėti ažūriniais raštais.¹¹¹

Paveikslai „Švč. Trejybė“, „Šv. Arkangelas Mykolas“ ir „Jėzaus Krikštas“, priskiriami M. Bučinskiui (M. Buczynski) ir datuojami XIX a. XVIII deš. Šie paveikslai įgyti kartu su kitais įrenginiais naujai, 1868–1869 m. pastatytai bažnyčiai.

Paveikslas „Švč. Trejybė“ įkomponuotas dešiniojo Švč. Trejybės altoriaus pirmajame tarpsnyje, o antrajame – „Šv. Arkangelas Mykolas“. Paveikslo „Švč. Trejybė“ ikonografija tradicinė: virš didelio Žemės rutulio trikampiu išdėstyti Švč. Trejybės asmenys: paveikslo kairėje sėdi Kristus, dešinėje – Dievas Tėvas, virš jų tarp debesų sklendžia Šventosios Dvasios balandis.

Paveikslas „Šv. Arkangelas Mykolas“ nutapytas sekant populiariu Rafaelio to paties pavadinimo kūriniumi (1518 m., Luvras).¹¹²

Paveikslas „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų (Nekaltojo Prasidejimo Švč. Mergelė Marija)“ įkomponuotas šoniniame Švč. Mergelės Marijos altoriuje, jis nutapytas profesionalaus dailininko pagal XVII a. ispanų dailininko Bartolomėjaus Estebano Muriljo (Bartolome, Esteban Murillo) kūrinį „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų“, kartais dar vadinamą „Nekaltojo Prasidejimo Švč. Mergelė Marija“. Remiantis bažnyčios dokumentais ir stilistine kūrinio analize spėjama, kad B. M. Muriljo kopija altoriuje įkomponuota XX a. pradžioje. Šio paveikslo kopijos retesnės – Vilkaviškio vyskupijoje tokia aptikta pirmą kartą.

¹¹⁰ Giniūnienė A., Paveikslas „Arma Christi“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 204–205.

¹¹¹ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 187–188.

¹¹² Giniūnienė A., Paveikslai „Švč. Trejybė“, „Šv. Arkangelas Mykolas“ ir „Jėzaus Krikštas“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 197–199.

Galbūt tas pats dailininkas nutapė ir šiame altoriuje esantį paveikslą „Šv. Juozapas“. Kūrinio kompozicija perimta iš tuo laiku plitusių devocinių atvaizdų, kuriuose Šv. Juozapas vaizduojamas iki pusės, su lelija ir Vaikeliu Jėzumi ant rankų.¹¹³

Šoninis Šv. Jono Krikštytojo altorius–krikštykla. Ankstesnėje, XVIII a., bažnyčioje stovėjo krikštykla su Šv. Jono paveikslu, 1827 m. papildyta naujais elementais ir įgijusi altoriaus formą (arba tokia jau buvusi). Dabartinis altorius – tai 1907 m. aprašyta „labai gera altoriaus formos krikštykla“. Tą liudija tipiškos kompozicijos Šv. Jono krikštytojo paveikslas ir virš jo išlikusi lentelė „Šv. / Krikštas“ sidabruotame ovaliame kartuše. Gali būti, kad mensa padaryta ir paveikslas įgytas prieš 1872 m., o krikštyklos–altoriaus retabulas įrengtas arba perdarytas XX a. pradžioje. Šis altorius stovi ant vienos pakopos pakylos. Retabulo proporcijos ir kompozicija panašios į šoninių altorių architektūrą, tik jis mažesnis, plokštesnis, be drožybinių sparnų. Antrajame tarpsnyje – skydas su Jėzaus monograma „IHS“.¹¹⁴

Krikštyklos retabulo paveikslo „Jėzaus Krikštas“ kompozicija taip pat tradicinė: skraiste vilkintis Jėzus pavaizduotas sukryžiuavęs ant krūtinės rankas, trumpu kailiu apsisiautęs Šv. Jonas Krikštytojas – žengiąs Jėzaus link, laikąs ploną kryžių ir iš kriauklės pilas vandenį. Viršuje nutapytas Šventosios Dvasios balandis, fone – peizažas su upės vingiu, kalvomis, medžio laja.¹¹⁵

Šv. Pranciškaus Asyžiečio altorius stovi šalia Švč. Trejybės altoriaus. Jo kompozicija tokia pat kaip Švč. Trejybės ir Švč. Mergelės Marijos altorių, tik jis žemesnis ir be pakylos laiptelio. Viršuje esantis skydas paprastesnio silueto, sparnų drožiniai siauresni. Altoriaus mensa nauja, kiti elementai beveik nepakeisti. Altoriuje išliko 1900–1907 m. paveikslas „Šv. Pranciškus gauna Porciunkulės atlaidus“, viršuje yra retos Lietuvoje ikonografijos paveikslas „Švč. Jėzaus Širdies Apsireiškimas šv. Marijai Margaritai Alakok“. Ant karnizo stovi dekoratyvinės tekinto medžio vazos, panašios į Griškabūdžio bažnyčios ir Plieniškių koplyčios altorių puošmenas.¹¹⁶

Paveikslo „Šv. Pranciškus gauna Porciunkulės atlaidus“ atsiradimas neabejotinai sietinas su Porciunkulės atlaidų įvedimu. 1899 m. bažnyčios vizitacijos akte paveikslas dar neminimas, pirmąsyk jis užfiksuotas 1907 m. inventoriuje. Paveikslai, vaizduojantys Šv. Pranciškaus regėjimą Porciunkulėje, Lietuvos bažnyčiose nedažni. Pastebėtina, kad tos pačios temos paveikslas yra netolimos Gražiškių

¹¹³ Vasiliūnienė D., Paveikslas „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų (Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija)“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 199–201.

¹¹⁴ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 188–189.

¹¹⁵ Giniūnienė A., Paveikslai „Švč. Trejybė“, „Šv. Arkangelas Mykolas“ ir „Jėzaus Krikštas“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 197–199.

¹¹⁶ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 189–190.

koplyčios (Šakių r.) altoriuje. Abu kūriniai sukurti panašiu laiku, kuomet Porciunkulės atlaidus imta plačiai švęsti.¹¹⁷

Paveikslas „Švč. Jėzaus Širdies Apsireiškimas Šv. Marijai Margaritai Alakok“ kabo antrajame Šv. Pranciškaus Asyžiečio altoriaus tarpsnyje. Išlikusiuose bažnyčios dokumentuose geras Švč. Jėzaus Širdies paveikslas su paausiuotais rėmais naujame altoriuje pirmąkart paminėtas 1907 m. Nepasikeitusi paveikslas vieta, jo tema ir sukūrimo laikas leidžia manyti, jog tai aptariamais paveikslas. Jis beveik apskritas, įdėtas į tokios pat formos profiliuotus paausiuotus rėmus.

Popiežius Leonas XIII 1899 m. visą XX amžių pavedė Švč. Jėzaus Širdžiai. Ši Viešpaties kulto atmaina greitai populiarėjo, tad Švč. Širdies tema XX a. pr. itin paplito bažnytinėje dailėje. Plokščių bažnyčiai buvo įgyta retesnė minimo siužeto ikonografinė atmaina: pavaizduota ne vien, kaip įprasta, Išganytojas su širdies simboliu ant krūtinės, bet kartu ir prancūzų vienuolė Šv. Marija Margarita Alakok (Alacoque; 1647–1690).¹¹⁸

Procesijų altorėliai. Plokščių bažnyčioje yra trys procesijų altorėliai. Du altorėliai vienodi, neobaroko stiliaus, skiriasi tik kompozicijos niuansais ir ornamentų deriniais. Jie datuojami XIX a. II p. (1867 m.?), altorėliai priskiriami vietos meistrui M. Sutkaičiui¹¹⁹, o paveikslo M. Bučinskiui. Altorėlius sudaro staleliai ir retabulai – kiauraraščiai drožinių skydai su paveikslais centre. Pirmajame altorėlyje yra paveikslo „Švč. Jėzaus Širdis“, „Sopulingoji Švč. Mergelės Marijos Širdis“¹²⁰, o antrajame – „Šv. Stanislovas“, „Šv. Kazimieras“. Visuose paveiksluose abstrakčiame fone nutapyta tik po vieną figūrą, vaizduojamą kiek daugiau nei iki pusės, Šv. Stanislovas parodytas šonu sėdintis prie stalo su knyga ir krucifiksu, kiti asmenys – stovintys. Pirmojo altorėlio paveiksle „Švč. Jėzaus Širdis“ Išganytojas pavaizduotas kiek pasisukęs į kairę, žvilgsnį ir dešinę ranką nukreipęs į žiūrovą, o kairėje rankoje laiką savo erškėčiais apipintą ir liepsnojančią Švč. Širdį. Tai Lietuvos bažnyčiose nedažna P. Batonio (Battoni) XVIII a. vid. paveikslas kartotė, paplitusi XIX a. II pusėje. Antrojo procesijų altorėlio

¹¹⁷ Smilingytė-Žeimienė S., Paveikslas „Šv. Pranciškus gauna Porciunkulės atlaidus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 201–202.

¹¹⁸ Smilingytė-Žeimienė S., Paveikslas „Švč. Jėzaus Širdies Apsireiškimas Šv. Marijai Margaritai Alakok“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 203–204; Smilingytė-Žeimienė S., Stankevičienė R., Švč. Jėzaus Širdies kultas ir jo atspindžiai Užnemunės dailėje, in: *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005, p. 204.

¹¹⁹ Altorėlių meistras nustatytas pagal viename iš dviejų Kaimelio bažnyčios altorėlių, kurie labai panašūs į Plokščių altorėlius, esantį įrašą su 1906 m. (atnaujinimo?) data ir meistro pavarde – M. Sutkaitis. Dar viena tokių dirbinių pora yra Gelgaudiškio bažnyčioje. Šakių dekanato šiaurinės dalies bažnyčiose prie Nemuno yra net trys tokių altorėlių poros, o kitur jų nerasta, tad šiuos procesijų reikmenis sukūręs meistras turėjo dirbti Šakiuose ar kitoje netolimoje vietoje. Juo labiau, kad šių altorėlių drožinių pavyzdžiu laikytina dar puošnesnė neobarokinė Griškabūdžio, Plokščių ir dar kelių netolimų bažnyčių ir koplyčių altorių drožyba.

¹²⁰ Abiejų Švč. Širdžių atvaizdai gretinti gana dažnai, tačiau sopulingasis aspektas išryškintas retai. Netolimoje Paežerių bažnyčios procesijų altorėlyje išliko dar viena tokios ikonografijos paveikslų pora, nutapyta to paties M. Bučinskio arba jo dirbtuvėje.

paveiksluose užrašyti pavaizduotų šventųjų vardai ir data: šv. Kazimiero atvaizdo dešiniame apatiniame kampe yra apnykęs baltas įrašas „St. Kazi(s?) / (?) 18(6?)7“, o šv. Stanislovo paveikslas kairiajame viršutiniame kampe – „S.V.“ (santrumpa „Stanislovas, vyskupas“?).¹²¹

Trečiojo procesijų altorėlio kompozicija ir ornamentų stilizacija, taip pat paveikslų meninės ypatybės leidžia spėti, kad dirbinys ir tapybos kūriniai įgyti Lenkijoje, galbūt Varšuvoje. Jo ir paveikslų stilizacija būdinga XX a. I–II deš., tad altorėlis tikriausiai įgytas prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą arba pirmaisiais pokario metais. Altorėlio retabulas auksuotas, jame yra paveikslai „Apreiškimas“ ir „Šv. Aloyzas“ (?), tapyti ant skardos. Altorėlis ir paveikslai nėra originalūs, tačiau profesionaliai, kruopščiai ir skoningai atlikti, atstovauja XX a. II deš. katalikų bažnytinei dailei, atspindi joje susipynusias menines ir ikonografines tendencijas.¹²²

Sakykla. Ji įtvirtinta bažnyčios kairėje, transepto koplyčios ir navos sienų sankirtoje. Sakykla medinė, taurės tipo, vienalaikė su altoriais, bet labiau perdirbta, likusi be stogelio ir atkaltės. Į ją iš koplyčios pakylama stačiais, mediniais, su tekintų baliustrų parapetu laiptais. Sakyklos tribūna šešiašonė, puošta „S“ riesčių reljefu, jos apačia platesnė, išgaubta, su išryškintomis briaunomis, tarp kurių įterptos penkios trikampės įsprūdės. Apačioje įsprūdės, remiasi į autentišką ir todėl vertingą XIX a. drožybos paveldo pavyzdį – bumbulą.¹²³

Klausyklos. Keturios atviro tipo, tradicinės struktūros beveik vienodos (skiriasi tik langelių forma) klausyklos yra svarbios kaip XIX a. IV ketv.–XX a. pr. liaudies stalių darbo pavyzdys. Dvi klausyklos stovi bažnyčioje, kitos dvi – prieangyje. Jų korpusai vientisi, dėžiniai, viršutinės dalies priekyje ir šonuose karpymai išpjaustinėti. Vinys ir durelių vyriai – kalvių darbo. Išorė dažyta ochros, vidus – žydra spalva. Klausyklos perdirbtos, jos galėjo būti padarytos 1869–1873 m.¹²⁴ 1974 m. inventoriuje minimos dar dvi klausyklos ir kėdė–klausykla,¹²⁵ bet lankantis bažnyčioje rastos tik šios keturios minimos klausyklos.

Vargonai. Pirmieji vargonai Plokščių miestelio bažnyčioje paminėti 1804 m. Tai buvo nedideli, vieno manualo, 7 balsų skrynios formos vargonėliai, vadinami pozityvu. Šiandien Plokščių bažnyčioje stovinčius 17 balsų vargonus 1872 m. sukūrė nežinomas meistras. Vargonų prospektas neobarokinis, vieno tarpsnio, penkių langų. Jis atkartoja būdingiausią XVIII a.–XIX a. pr. Lietuvos vėlyvojo baroko

¹²¹ Stankevičienė R., Procesijų altorėliai (I, II) su paveikslais „Švč. Jėzaus Širdis“, „Sopulingoji Švč. Mergelės Marijos Širdis“ ir „Šv. Stanislovas“, „Šv. Kazimieras“, in: Lietuvos *sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 229–232.

¹²² Stankevičienė R., Procesijų altorėlis (III) su paveikslais „Apreiškimas“ ir „Šv. Aloyzas“ (?), in: Lietuvos *sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 232–234.

¹²³ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: Lietuvos *sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 190.

¹²⁴ Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: Lietuvos *sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 191.

¹²⁵ Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. R–181, ap. 2., b. 142, l. 149–150.

vargonų prospektų architektūrinę kompoziciją, kurią sudaro du aukšti šoniniai bokštai, žemesnis dvibriaunis centrinis bokštelis ir du tiesūs tarpiniai laukeliai su išlenktais karnizais.¹²⁶

Pavieniai tapybos darbai. Plokščių bažnyčioje ypač išsiskiria Kryžiaus kelio stotys, nutapytos M. Bučinskio XIX a. VIII deš. Šie paveikslai sukabinti ant šoninių bažnyčios sienų. Išliko autentiški puošnūs jų rėmai, aprašyti 1907 ir 1912 m. bažnyčios inventoriuose. Jie plokšti, platūs, banguoto kontūro, apkraštuoti augaliniu dekoru puošta juostele, viršuje užbaigti tokio pat priešinio kryželiu. Tas pats meistras arba dirbtuvė pagamino ir dekoratyvius medinius bažnyčios konsekracijos kryžius (tokius pat kaip Griškabūdžio bažnyčioje), pakabintus po stočių paveikslais. Paveikslų apačioje – vertingi lietuviški nenorminės rašybos stočių įrašai: STATIO.I./JEZUSAS apsuditas ant šmerties nog piloto. STATIO.II./JEZUSAS kriziu ima ant pecziu sawa. STATIO.III./JEZUSAS pirma karta parpuoła po krizium. STATIO.IV./JEZUSAS susitinka su sawa motina. STATIO.V./Cyreneusas padeda niesztie kriziu JEZUSUJ. STATIO.VI./Veronika nuszluste wejda sukruwinta JEZUSO. STATIO.VII./JEZUSAS parpuoła antra karta po krizium. STATIO.VIII./JEZUSAS tieszyjæ werkienczes moteris ant sawes. STATIO.IX./JEZUSAS parpuoła triaczia karta po krizium. STATIO.X./JEZUSAS isz rubu isz wilktas actum ir tulže girdi:. STATIO.XI./JEZUSA prie kriziaus primusza. STATIO.XII./ su krizium pakiałtas JEZUSAS. STATIO.XIII./JEZUSAS no krizaus nuimtas ir ant ran:mo:sude:. STATIO.XIV./JEZUSAS i graba sudetas.¹²⁷ Nors M. Bučinskis sekė atvežtinių graviūrų pavyzdžiais, kuriuose dažnai buvo nurodomas stoties pavadinimas paprastai keliomis kalbomis, tačiau lietuviški paaiškinimai daryti spaudos draudimo metu yra ne tik nuorodos besimeldžiančiam, bet ir vertingi raštijos pavyzdžiai, liudijantys apie pasipriešinimą bei kalbos gyvybingumą.¹²⁸

Skulptūros. Bažnyčioje saugomos „Prisikėlęs Kristus“ ir keturios „Nukryžiuotojo“ skulptūros, sukurtos XVII–XX a. pr. laikotarpiu. Remiantis „Prisikėlusio Kristaus“ skulptūros menine išraiška ir analogus manoma, kad ji buvo atvežta iš vokiškųjų kraštų. Vidurio arba Vakarų Europos dirbtuvei priskiriamos ir dvi „Nukryžiuotojo“ (II–ji ir III–ji) skulptūros.

Tradicinės ikonografijos „Prisikėlęs Kristus“ (XVII a.) skulptūroje susipina archajiški gotikos elementai, manierizmo ir ankstyvojo baroko bruožai. Tiesi, tvirta figūra stovi kontraposto poza: dešinė koja uždėta ant kaukolės, dešinė ranka su dviem ištiestais pirštais neaukštai pakelta, kairioji, laikanti vėliavėlę (naują) – nuleista. Skulptūra dabar nenaudojama, saugoma zakristijoje.¹²⁹

¹²⁶ Povilionis G., Vargonai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 192–193.

¹²⁷ Giniūnienė A., Kryžiaus kelio stotys, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 205–208.

¹²⁸ Giniūnienė A., Užnemunės Kryžiaus Kelio stotys, in: *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005, p. 213.

¹²⁹ Giniūnienė A., Skulptūra „Prisikėlęs Kristus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 208–210.

Plokščių bažnyčioje yra keturios skulptūros „Nukryžiuotasis“. Ant paprasto, naujo kryžiaus pritvirtinto aukštai ant apsidės sienos, pritaisyta daug senesnė profesionaliai drožta Nukryžiuotojo skulptūra (XVIII a. II–III ketv. (?)), pasižyminti ištobulinta forma. Nukryžiuotasis pavaizduotas miręs, užmerktomis akimis, nusvirusia ant peties galva. Kai kuriais kompozicijos bruožais ir sutaurintos kančios nuotaika ši skulptūra panaši į netolimoje parapijoje – Gelgaudiškyje – esančius istorizmo laikotarpio Nukryžiuotuosius, tačiau nuo pastarųjų skiriasi stiliaus ir plastikos vientisumu, įtaigumu. Tai viena gražiausių ir savičiausių šio siužeto skulptūrų Šakių dekanate.¹³⁰

Antroji Nukryžiuotojo skulptūra pakabinta zakristijoje, sukurta profesionalaus drožėjo, kaip spėjama, nežinomoje Vidurio Europos, galbūt Prūsijos dirbtuvėje XIX a. pab.–XX a. pr. Jėzaus figūros kompozicija perimta iš vėlyvojo baroko skulptūrų, šiam stiliui artimas ir virve sujuosto perizonijaus suklostymas, iš žaizdos krūtinėje trykštanti kraujo lašų kekė. Figūra prikalta prie gana neįprasto kryžiaus, sunerto iš apskrito skersmens, nendrės ar bambuko stiebus imituojančių šakų.

Trečioji Nukryžiuotojo skulptūra, pritvirtinta prie neogotikinės formos kryžiaus, yra priešbažnytyje. Istorizmo laikotarpio skulptūra, kaip ir zakristijos Nukryžiuotasis, išdrožta Vidurio arba Vakarų Europos bažnytinio meno dirbtuvėje. Ji taip pat sukurta profesionalaus meistro, pasižymi taisyklingomis proporcijomis, tiksliai perteiktu judesiu, niuansuota plastika. Nuo zakristijos kryžiaus skulptūros skiriasi proporcijomis, judesiu, detalėmis ir siužeto traktavimu.¹³¹

Ketvirtoji Nukryžiuotojo skulptūra (XX a. pr.) pritvirtinta prie procesijų kryžiaus. Nukryžiuotojo skulptūra išdrožta sekant bažnyčios zakristijoje esančia profesionalia to paties laikotarpio Nukryžiuotojo skulptūra: stengiasi perteikti pastarojo pozą, kūno anatomiją, veido bruožus ir gausiai drapiruotas perizonijaus klostes. Procesijų kryžius įdomus kaip vietos meistro sekimas rečiau pasitaikančiu, greičiausiai iš vokiškų kraštų atgabentu pavyzdžiu, kai plastika priartinama prie lietuvių dievdirbiams įprastų labiau apibendrintų formų.¹³²

Liturginiai indai ir rūbai. Plokščių bažnyčioje nepavyko apžiūrėti liturginių rūbų ir indų, tačiau remiantis Lietuvos sakralinės dailės katalogu, galima teigti, kad vertingi yra išlikę keturi kielikai (I datuojamas XVII a. II ketv.–vid., II – XVIII a. I ketv. –XVIII a. II p., III – XVIII a. II–III ketv. (?), IV – XVIII a. IV ketv.), kielikas (XIX a. pab.–XX a. pr.), prie jo pritaikyta patena (XX a. I ketv.), relikvijorius (1870–1873 m.), pastatomasis kryžius (1937 m.), dvi žvakidės (XVIII a. IV ketv.),

¹³⁰ Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 210.

¹³¹ Stankevičienė R., Vasiliūnienė D., Dvi skulptūros „Nukryžiuotasis“ (II, III), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 211–213.

¹³² Jurkuvienė T., Procesijų kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra (IV), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 213–214.

konsekracinės žvakidės (XIX a. IV ketv.), du arnotai (XIX a. III ketv. ir XIX a. pab.–XX a. pr.) ir dalmatika (XIX a.).

Indai. Pirmasis kielikas yra tradicinės struktūros ir darnios kompozicijos. Pėda nedidelė, apjuosta stambų, žemyn nukreiptų pusapvalių žiedlapių eilute. Tokiais pat, tik stambesniais žiedlapiais puošta ir įvorė. Kojelės kriaušės formos nodusas itin masyvus, po juo ir virš jo įkomponuoti žiedai. Prie apatinio žiedo prijungtas lambrekeno pavidalo įvorės užlaidas. Kieliko taurė stambi, kalstyta tris kartus pasikartojančiu kremzliniu ornamentu. Lenkijoje ir Lietuvoje išliko gana daug panašiais ornamentais puoštų sakralinės auksakalystės pavyzdžių, pasitaiko ir šių ornamentų derinių (XVII a. II ketv. Poznanės meistro sukurta monstrancija Vilniaus katedroje), tačiau analogiškai sukomponuotų ir dekoruotų kielikų kol kas neaptikta. Tad šis Plokščių kielikas vertintinas kaip meniškas ir unikalus XVII a. barokinės auksakalystės kūrinys.¹³³

Antrojo kieliko taurelės forma perimta iš XVII a. liturginių indų. Taurelė masyvi, plataus dugno, nedaug į viršų plėtėjanti, vos atlenktu kraštu – lūpa. Palei jį įrėžta prastai matoma dviguba linija. Pėda lėkšta dviejų pakopų su stora įvorės iškiluma ir kojelė su mažu kriauklišku nodusu bei plačiais profiliuotais žiedais – datuotinos vėlesniu laikotarpiu.

Trečiojo kieliko pėda plokštesnė, su vienu žemu laipteliu. Įvorę dengia karpytas lambrekėnas. Kojelės nodusas itin stambus, o kojelės žiedai profiliuoti aptakiais velenėliais. Taurelė storasienė, kiek smulkesnė, taip pat santūriai atlenkta lūpa.

Ketvirto kieliko pėdos įvorė cilindro formos. Viršutinėje jos dalyje matyti taisymo žymių. Taurelė siauru dugnu ir stipriau plėtėjanti, jos kraštelis gerokai atsikišęs.¹³⁴

Kieliką sudaro apskrita lėkštomis pakopomis sudalyta pėda, masyvi kojelė su disko formos nodusu bei tokios pat formos žiedais ir tolygiai į viršų plėtėjanti taurelė. Visos indo dalys graviruotos laisvai modifikuotais bizantinio ir gotikos stiliaus augaliniais ornamentais. Ant kieliko pėdos ir taurelės yra du pasikartojantys įkalai: Vasilijaus Sikačiovo¹³⁵ inicialai kirilica stačiakampiame laukelyje „BC“ bei 1896–1908 m. Rusijoje naudotas sidabro prabos ženklas – moters kairysis profilis ir skaičius „84“ (prabuotojo inicialai neįžiūrimi).¹³⁶ Prie kieliko pritaikyta patena lėkštelės pavidalo, ant kraštelio turi išgraviruotą kryželį ir gamintojo ženklus: „M. NIEWIADOMSKI / WILNA“ ir „MH“ (inicialai

¹³³ Vasiliūnienė D., Kielikas (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 214–216.

¹³⁴ Vasiliūnienė D., Kielikai (II–IV), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn. VI, II d., Vilnius, 2007, p. 216–218.

¹³⁵ V. Sikačiovo fabriko Maskvoje liturginių indų yra ir kitose Vilkaviškio vyskupijos bažnyčiose – Rumbonyse, Šakiuose, Griškabūdyje, Gelgaudiškyje, Kudirkos Naumiestyje, Žemojoje Panemunėje.

¹³⁶ Tokie pat ir labai panašūs V. Sikačiovo fabrike gaminti kielikai yra Kudirkos Naumiesčio, Kretkampio, Rumbonių, Šlienavos bažnyčiose, kitose Lietuvos katalikų šventovėse. Šakių dekanate kitokio modelio šio fabriko kielikai saugomi Sutkų ir Šakių bažnyčiose.

kirilica). Greta – 1908–1926 m. naudotas Vilniaus prabavimo ženklas – dešinysis moters profilis ir skaičius „84“ ovale.¹³⁷

Relikvijoriaus pėda ovali, profiliuotu pakraščiu, jos pakopos linkis ornamentuotas. Ant pėdos krašto įkalai: Varšuvos prabavimo ženklas su prabuotojo Juzefo (Osipo) Sosnkovskio inicialais ir data „OC / 1873“, prabos skaičiumi „84“ ir dvigalviu ereliu. Kojelę sudaro aptakiai profiliuoti žiedai ir pailgas kriaušės formos nodusas. Relikvijoriaus viršutinė dalis vynuogės lapo pavidalo, iškalstyta ir graviruota. Jos centre įkomponuota ovali įstiklinta relikvijų dėžutė. Ant jos taip pat yra ženklai: sidabro prabos skaičius „84“, dvigalvis erelis ovale, o šalimais, matyt, dirbtuvės žymenys. Relikvijų dėžutės viduje pritvirtinta Šv. Kryžiaus relikvija su įrašu apačioje: „De SS. Cruce DN“ (Nuo Šv[enčiausiojo] M[ūsų] V[iešpaties] Kryžiaus). Relikvijoriaus viršuje pritvirtintas mažas kryželis ant rutulio. Atsižvelgiant į prabą galima būtų spėti, kad relikvijorius sukurtas Varšuvoje XIX a. VIII deš. Tačiau XIX a. II p. Varšuvos prabavimo įstaiga aptarnavo ne tik Varšuvos auksakalius. Veikiausiai jis buvo sukurtas nedidelėje, tačiau solidžioje auksakalystės įmonėje.¹³⁸

Zakristijoje saugomas pastatomasis kryžius cokolio dugne turi aukotoją nurodantį įrašą: „Pr. Jakienė / Plokščiai / 19 / 2 / 1937 m.“ Kryžius yra liaudies dailės dirbinys, išsiskiriantis krikščioniškosios ikonografijos gausa. Nukryžiuotasis pavaizduotas kaip Naujasis Adomas, primenami svarbiausi Biblijos įvykiai. Kryžius vertintinas kaip savitas vietos tradicijas plėtojantis ir liaudišką pamaldumą išreiškiantis liaudies dailės kūrinys.¹³⁹

Dvi vienodos žvakidės priklauso pereinamajam laikotarpiui, kai pynėsi vėlyvojo rokoko ir klasicizmo bruožai. Kiekviena jų sudaryta iš trišonio cokolio ir profiliuoto stiebo. Cokoliai paremti trimis rutulio formos kojelėmis, jų šonai riesto kontūro, įgaubti, su liepsnelės formos liežuvėliu apačioje. Žvakidžių stiebai sukomponuoti iš skirtingų vazos bei baliustrados pavidalo elementų, perskirtų disko formos žiedais.¹⁴⁰

Plokščių bažnyčios pagalbinėse patalpose yra išlikusios kelios neobaroko stiliaus konsekracinės žvakidės. Visos vienodos, vienašakės, bra tipo. Prie sienos tvirtinamas jų pagrindas puoštas mediniu dažytų ir auksuotų riesčių reljefu. Metalinė žvakidės šaka plokščia, išlenkta S raidės pavidalu, kuri kartoja trumpesnė į akanto ūglį panaši lapo riestė. Šaka yra tarsi gėlės stiebas, kurio gale pritvirtintas taurelės formos lelijos žiedas – vaškinė. Žvakidės nenaudojamos, pažeistos korozijos, medinės jų dalys atrupėjusios. Spėjama, kad Plokščiuose esančios žvakidės įgytos prieš 1884 m. bažnyčios konsekravimą, įtvirtintos prie ir dabar sienas tebepuošiančių reljefinių, bronzos pudra dažytų kryžių.

¹³⁷ Vasiliūnienė D., Kielikas (V) su patena, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 218–219.

¹³⁸ Vasiliūnienė D., Relikvijorius, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 219–221.

¹³⁹ Smilingytė-Žeimienė S., Pastatomasis kryžius, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 221–222.

¹⁴⁰ Vasiliūnienė D., Dvi žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 222–223.

Žvakidės gana dailios, be to, saugotinos kaip sparčiai nykstantys, iki XX a. bažnyčiose naudoti vidaus įrangos elementai.¹⁴¹

Rūbai. Pirmasis arnotas priskirtinas baltiesiems liturginiams rūbams pasiūtas iš nevienalaikių tos pačios rūšies skirtingai dekoruotų audinių, yra gerai sukomponuotas, stilingas, išsiskiria santūriu dekoratyvumu. Arnotą puošia, jo kolonas ir apykaklės atkarpas išryškina siuvinėjimas įvairiaspalviais šilkiniais siūlais. Viršutinėje nugaros kolonos dalyje ovale aplikuota liturginių reikmenų dirbtuvėje pagaminta neogotiškojo šrifto Jėzaus abreviatūra „IHS“ su kryželiu.¹⁴²

Antrasis arnotas taip pat priskiriamas baltiesiems liturginiams rūbams. Rūbo struktūrą pabrėžia jį ir kolonas apkraštuojantys platūs galionai. Nugaros kolonos akcentai – aplikuotos auksaspalvės Švč. Jėzaus (aukščiau) ir Švč. Mergelės Marijos (žemiau) Širdžių emblemos su spindulių gloriomis. Trumpesnė priekio kolona puošta dviem kilpų ir kryželių kvadratais ir dviejuose keturlapiuose įkomponuotais Jėzaus ir Marijos vardų ženklais – „IHS“ ir „MR“. Abiejų kolonų aplikacijoms, jų apsiuvams ir siuvinėtiems elementams panaudoti gatavi bažnytinių dirbtuvių ruošiniai. Arnotas gerai sukomponuotas, stilingas, saikingo kolorito, vertingas ikonografiniu požiūriu. Rūbas liudija apie XIX a. II p.–XX a. pr. plitusių pamaldumą Švč. Jėzaus ir Švč. Mergelės Marijos Širdims.¹⁴³

Plokščių bažnyčioje saugoma dalmatika dekoratyvi, pasiūta XIX a. iš nevienalaikių ir nevienarūšių audinių. Liturginio drabužio dalis skiria galionai ir kontrastingai komponuoti nevienodų raštų audeklai, dalių spalvų ir raštų deriniai aštroki, kontrastingi, tačiau tarpusavyje dera. Dalmatikos kolona pasiūta iš jau naudoto XVII a. itališko šilkinio brokato. Nepaisant prastos audinio būklės, matyti, jog būta prabangaus, subtiliai ir gausiai dekoruoto gaminio.¹⁴⁴

Varpas. Erdviame pirmajame bokšto tarpsnyje pastatyta nemaža, gal dar XIX a. VIII deš. arba kiek vėliau dailidžių išmoningai sumeistrauta speciali medinė konstrukcija. Panašių įrenginių Šakių dekanato varpinėse ir bažnyčių bokštuose nėra, nepasitaikė jų aptikti ir kitur. Konstrukcijos viršuje kabo varpas. Aukštas, grakščių gotikinių proporcijų varpas negausiai puoštas labai paprastu geometriniu dekoru – profiliavimu ir rumbais, jo įrašo šriftas – griežta, paprasta antikva. Frize išlietas majuskulomis vokiečių kalba parašytas signatūrinis įrašas su invokacija ir data virš frizo ties žodžiu *anno*: „GOT IST MEIN ZIEL ZOIM ICH MICH HALTEN WILHERMAN ST. VFER ANNO“, „1573“ (Dievas yra mano tikslas. Leisk man šito laikytis. Vilhermanas. Štuferis (?). 1573 metai). Plokščių varpo vokiškas įrašas ir data, liudijanti, kad varpas nulieta anksčiau, nei pastatyta bažnyčia, leidžia teigti, kad signalinis muzikos instrumentas į Plokščių bažnyčią perkeltas iš kitos, tikriausiai

¹⁴¹ Vasiliūnienė D., Konsekracinės žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t.I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 223–224.

¹⁴² Surdokaitė G., Arnotas (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 224–225.

¹⁴³ Surdokaitė G., Arnotas (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 226–227.

¹⁴⁴ Surdokaitė G., Dalmatika, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 227–229.

Rytprūsių, šventovės. Be šio Plokščių varpo, žinomi (kai kurie vien iš istorinių šaltinių) tik keli XVI a. varpai.¹⁴⁵

IV. 4. Šventaduobė

Nuo Plokščių bažnyčios neatsiejamas šaltinėlis, vadinamas Šventaduobe. Legenda pasakoja, kad kažkada Nemunu plaukė Marijos paveikslas. Piemenys jį pagavo ir atnešė į bažnyčią. Iš bažnyčios paveikslas pradingo, o žmonės jį rado prie šaltinio nedidelio upelio krante. Paveikslą vėl ir vėl nešė į bažnyčią, bet ir čia paveikslas dingdavo ir atsirasdavo vis prie to paties šaltinėlio. Tada žmonės nutarė toje vietoje pastatyti koplytėlę su altorėliu ir palikti ten paveikslą. Pirmasis altorėlis ir koplytėlė buvo mediniai, pastatyti XIX a. Šie greitai supuvo, todėl apie 1927–1928 m. Plokščių ūkininko P. Rimkaus rūpesčiu Šventaduobė buvo atnaujinta. Iš akmenų išmūrytas altorėlis ir siena., pastatytas kryžius. Šalia trykštančio šaltinio vanduo, anot plokštiečių, turi stebuklingą gydomąją galią. Porciunkulės atlaidų metu čia laikomos šv. Mišios.¹⁴⁶

V. VIŠAKIO RŪDOS ŠV. VYSKUPO STANISLOVO BAŽNYČIA

V. 1. Istorija

Bažnyčia yra Marijampolės rajone, Višakio Rūdodos kaime, 10 km į šiaurės vakarus nuo Kazlų Rūdodos.

Vietovės pavadinimas kilęs nuo Višakio upės ir geležies rūdos: senovėje šioje vietoje buvusi kasama balų rūda ir perdirbama į geležį, naudojant vandens varomąją jėgą.

Kaimas įkurtas XVIII a. pirmojoje pusėje prie seno pašto kelio iš Virbalio į Kauną. Višakio Rūdodos pavadinimas – *Wysoka Rude* minimas 1744 m. parapijų sąrašuose.¹⁴⁷ Teigiama, kad šis kaimas priklausė Pilviškių filijai. Būta nesutarimų, kam turėtų priklausyti Višakio Rūdodos koplyčia. 1744 m. Vilniaus vyskupijos sinodo nutarimų leidinyje ji pažymėta kaip priklausanti Vilniaus vyskupijai, o analogiškame 1752 m. Žemaičių vyskupijos leidinyje – kaip Zapyškio parapijai priklausanti bažnyčia.¹⁴⁸

Višakio Rūdodos bažnyčia pastatyta Višakio ir Skarpuolio upių santakoje. Višakio upė tekėjo pro pat šventorių. Tik 1965 metais išasfaltavus kelią, kitoje vietoje pastačius naują tiltą per Višakį, buvo ištiesinta vaga ir Višakis keliasdešimt metrų pasitraukė nuo šventoriaus.

¹⁴⁵ Stankevičienė R., Varpas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 235–237 .

¹⁴⁶ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 319., <http://www.sakiai.lt/79> žr. 2008-01-06.

¹⁴⁷ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p. 339.

¹⁴⁸ *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 20.

Bažnyčia pastatyta senųjų kapinių vietoje. Čia susikirto dviejų parapijų ribos: visi pavišakiai iki Judrės dešiniojo kranto priklausė Zapyškio parapijai, o toliau į pietus – Pilviškių. 1817 m. už parapijiečių aukas buvo pastatyta pirmoji bažnyčia (koplyčia) ir įkurta parapija, Zapyškio parapijos filija. Ją aptarnaudavo Zapyškio klebonas kunigas Baltramiejus Kasparavičius.¹⁴⁹

Pirmoji bažnyčia stovėjo neilgai. Klebonas kun. Juozas Strimavičius, paskirtas į Višakio Rūdą, 1867 m. rado ją labai suklypusią.¹⁵⁰ Jaunas, energingas kunigas nesitenkino nušiuusia maža bažnytėle, kuri negalėjo sutaplinti pasimelsti atvykusių parapijiečių. Kilo sumanymas pastatyti naują, didelę bažnyčią. Tačiau tuo laiku rusų valdžia jau neleisdavo statyti naujų medinių bažnyčių, tik mūrines, o Višakio Rūdos apylinkėse tokiai bažnyčiai statyti nebuvo medžiagų (nėra nei molio, nei žvyro, nei kalkių).¹⁵¹ Tad buvo gautas leidimas senąją bažnyčią pataisyti. Klebonas, ją betaisydamas, pastatė naują. Gavo dar ir nemokamą paskyrą stačiam miškui. Kitą biržę nupirko klebonas, nes gautos medžiagos neužteko. Ta vieta, kurioje buvo kertamas miškas bažnyčios statybai, vadinama Bažnytgiriu. Vieni pasakoja, kad klebonas išsikvietė inžinierių vokiečių vadovauti statybos darbams, kiti – kad darbui vadovavo vietinis žmogus Zambacevičius. Bažnyčia statyta apie koplyčią. Darbai vyko ketverius metus. Baigiant statyti bažnyčią, senoji koplyčia nugriauta, geresni jos sienojai sudėti į tarpulanges, o likusi medžiaga nuvežta prie Šaltinėlio ir pastatyta koplyčia. Bažnyčia uždengta skardiniu stogu, kuris perdažytas tarnauja iki šių dienų.¹⁵²

1887 m. rugpjūčio 23 d. švento Stanislovo titulu bažnyčią konsekrovo Seinų vyskupijos vyskupas Juozapas Oleka.¹⁵³ Kituose šaltiniuose nurodoma, kad bažnyčia konsekruota 1885 m.¹⁵⁴

Bažnyčiai altorius įrengė vietinis dailidė Juozas Narbūda. 1902 m. pastatyti vargonai, nupirkta monstrancija. Pirmutinis varpas nupirktas 1844 m. Kitą varpą, pavadintą Jurgio varpu, 1928 m. bažnyčiai paaukojo Agota Enziulienė-Vaičiauskienė. Antrojo pasaulinio karo metais, kad vokiečiai nenukabintų ir neišvežtų varpų, Višakio Rūdos jaunimas juos nuėmė ir paslėpė. Bevežant vienas varpas įškilo. Taip bažnyčia liko su vienu varpu.¹⁵⁵

Nuo 1883 m. bažnyčia kelis kartus perdažyta iš lauko pusės, lentelių tvora su mūro stulpeliais naujai užtvertas šventorius. 1935 metais aliejiniais dažais išdažytas bažnyčios vidus. Vien už darbą

¹⁴⁹ Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos apylinkės*, Marijampolė, 2004, p. 116–117 .

¹⁵⁰ Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 575.

¹⁵¹ Totoraitis J., *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929, p. 103.

¹⁵² Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos aplinkės*, Marijampolė, 2004, p. 117–118 .

¹⁵³ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr.49.

Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos aplinkės*, Marijampolė, 2004, p. 117–118 .

¹⁵⁴ Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991, p. 251, Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, I d., Kaunas, 1938, p. 575.

¹⁵⁵ Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos aplinkės*, Marijampolė, 2004, p. 118–119.

dažytojui sumokėta 4000 litų.¹⁵⁶ 1983 metais, klebonaujant kunigui Vincui Bandzai, besiruošiant paminėti šimtasias bažnyčios pastatymo metines, buvo nuobliuotos dažytos sienos, sudėtas parketas, bažnyčia nudažyta iš lauko pusės.¹⁵⁷ 1990 m. padengtos laku bažnyčios sienos.¹⁵⁸ Visus darbus atliko parapijiečiai. 1993–2001 m. pakeistas vietomis pradėjęs pūti bažnyčios parketas, pataisytas stogas. 2000 m. buvo iškirsti seni medžiai nuo šventoriaus ir apie kleboniją. 2001 m. naujai aptvertas šventorius.¹⁵⁹

V. 2. Architektūra

Višakio Rūdės bažnyčios erdvę sudaro didelė stačiakampė trinarė navų dalis, vidurinės navos tašoje esanti presbiterija su trisiene apside ir šonines navas prapėšiančios zakristijos, prigludusios prie presbiterijos šonų.¹⁶⁰ Gražių proporcijų ir tektoniškos kompozicijos pagrindiniame fasade įkomponuoti du kvadratiniai bokštai, dengti raiškaus silueto šalmais, ir trikampis skydas vidurinės dalies viršuje. Apatiniame bokšto tarpinyje yra šoninės durys, o antrame tarpinyje – keturi aukšti arkiniai langai. Viršutiniame tarpinyje yra po keturias varpų angas kiekviename bokšte.

Virš didžiųjų pagrindinio fasado durų šviečia pora didelių stačiakampių langų, o frontono centre – apskritas langelis. Šoninių fasadų langai neturi arkų, bet jų smulkus išskaidymas mažais stikleliais yra toks pat, kaip ir arkinių langų bokštuose. Sienos apkaltos vertikaliomis lentomis.¹⁶¹

Tačiau bažnyčios sunkesnės masės, plokštesnės sienos ir paprastesnės formos, vietoj profiliuotų karnizų čia panaudotos pjaustinėtos lentos, vietoj piliastų – kita spalva išryškinti bokštų kampai arba sienų sąvaržos.¹⁶²

Interjere navas skiria keturios poros mūrinių kvadratinio skerspjūvio stulpų su voliutiniais kapiteliais. Jie laiko vidurinę navą dengiančią cilindrinio skliauto formos perdangą ir lygias šoninių navų lubas. Vidurinės navos paskliautę juosia dantukais puoštas karnizas. Natūralaus medžio spalvos sienų fone kontrastingai išsiskiria polichromiškai dažyti ir statulomis dekoruoti eklektinių formų altoriai. Virš prienavio įrengtas choras su pjaustinėtų lentų tvorele.¹⁶³

Nors bažnyčios interjere nemažai neobaroko bruožų, tačiau čia labiau negu išorėje jaučiamas liaudies architektūros poveikis.

¹⁵⁶ Višakio Rūdės R.K. par. bažnytinio komiteto 1931–1946 m. protokolų knyga Nr. 17.

¹⁵⁷ Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos aplinkės*, Marijampolė, 2004, p. 119.

¹⁵⁸ Jankevičienė A., Višakio Rūdės Šv. Stanislovo bažnyčia, in: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 327.

¹⁵⁹ Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos aplinkės*, Marijampolė, 2004, p. 137.

¹⁶⁰ Jankevičienė A., Istorizmo epochos medinės bažnyčios, in: *Liaudies kultūra*, Nr. 2, 1998, p. 33.

¹⁶¹ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p. 339–340.

¹⁶² Jankevičienė A., *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998, p. 215.

¹⁶³ Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007, l. 219.

Višakio Rūdų bažnyčia yra vienintelis medinis neobaroko sakralinis pastatas Sūduvoje.¹⁶⁴

V. 3. Dailės vertybės

Bažnyčioje esančios sakralinės dailės vertybės aptariamoms remiantis jų apžiūra, Lietuvos centriniame valstybės archyve ir Višakio Rūdų bažnyčios klebonijoje saugomų dokumentų duomenimis bei leidinyje „Lietuvos sakralinė dailė“ pateiktais bažnyčios meno vertybių aprašymais. Nors minėtame leidinyje pateikiami tik keturių arnotų aprašymai, tačiau bažnyčios interjero apžiūra leidžia teigti, kad čia yra ir daugiau vertingų elementų, atspindinčių XVIII–XX a. pirmosios pusės Lietuvos bažnyčių puošybos tendencijas. Tarp jų pažymėtini altoriai, procesijų altorėliai, vargonai, paveikslai, bažnytinės knygos ir kt.

Altoriai. Lakuoto natūralaus medžio sienų fone išsiskiria polichromiškai dažyti istoristinių formų altoriai. **Didžiojo** altoriaus centre įkomponuotas bažnyčios globėjo Šv. Stanislovo paveikslas, virš jo – Švč. Mergelės Marijos, iš šonų – šventųjų Petro ir Povilo statulos. Altorius stovi ant dviejų laiptelių pakyls. Mensa mūrinė, paprastos stačiakampės formos. Medinį tabernakulį iš abiejų šonų puošia nedidelės angelų statulėlės. Didysis altorius konsekruotas kartu su bažnyčia 1887 m. rugpjūčio 23 d.¹⁶⁵ Manoma, kad bažnyčiai altoriai įrengti vietinio dailidės Juozo Narbūdos XIX a. pabaigoje (prieš 1887 m.).¹⁶⁶ Deja, Višakio Rūdų bažnyčios inventorių sąrašuose ir vizitacijos aktuose nepavyko rasti minimos šio dailidės pavardės (visi dokumentai neperžiūrėti, neatliktas jų sisteminimas, todėl jie dar nėra prieinami).

XIX a. sukurtas didžiojo altoriaus paveikslas „Šv. Stanislovas“ tapytas ant drobės, rėmai auksuoti, puošti augaliniu ornamentu, viršuje ornamentas kiek uždengia paveikslą.

Šoninių Šv. Baltramiejaus ir Švč. Mergelės Marijos altorių forma praktiškai identiška. Altoriai stovi ant dviejų laiptelių pakyls, jų mūrinės mensos stačiakampės. Abiejų altorių retabulai dviejų tarpsnių. Dešiniojo altoriaus retabulo antrame tarpsnyje abipus Šv. Jurgio paveikslo yra papildomi auksuoti ornamentai, o kairiojo altoriaus – auksuoti pirmojo tarpsnio sparnai. Abiejų altorių sparnai ažūriniai, jų raštas skirtingas. Pirmojo tarpsnio kolonos abiejuose altoriuose taip pat skiriasi: Šv. Baltramiejaus altoriaus kolonos lygios, o Švč. Mergelės Marijos – su kaneliūromis. Šiek tiek skiriasi ir kolonų korintiniai kapiteliai.

Dešinėje bažnyčios pusėje įrengtas šoninis Šv. Baltramiejaus altorius, kurio centre stovi šio šventojo statula. Altoriaus antrajame tarpsnyje kabo XIX a. tapybos darbas „Šv. Jurgis“. Nors

¹⁶⁴ Jankevičienė A., Suduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 2, 1995, p. 85.

¹⁶⁵ Višakio Rūdų bažnyčios vizitacijos aktai 1931–1941 m., bylos Nr. 29, lapai nenumėruoti.

¹⁶⁶ Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos apylinkės*, Marijampolė, 2004, p. 118–119.

dažniausiai šis šventasis vaizduojamas su šarvais ir raudonu apsiaustu raitas ant žirgo, smeigiantis ietį į slibino nasrus, Višakio Rūdos bažnyčios paveiksle jis vaizduojamas be žirgo, slibiną užmynęs koja. Šalia šio altoriaus pastatyta gipsinė bažnytinių dirbinių dirbtuvėse padaryta Šv. Teresės statula.

Bažnyčios kairėje esančiame šoniniame Švč. Mergelės Marijos altoriaus centre Dievo Motinos statula, virš kurios antrajame altoriaus tarpsnyje įkomponuotas XIX a. Šv. Juozapo paveikslas. Šventasis vaizduojamas iki kelių, truputį pasisukęs, su ochros spalvos apsiaustu. Šv. Juozapas rankomis prilaiko vaikelį Jėzų baltu drabužiu. Šalia altoriaus stovi gipsinė dirbtuvių produkcijos Šv. Antano statula.

Procesijų altorėliai. Prie viduriniųjų kolonų pastatyti procesijų neogotikinių formų altorėliai. Tokie dirbiniai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo gaminami bažnytinių reikmenų dirbtuvėse.¹⁶⁷ Vienas jų puoštas Šv. Antano ir Jėzaus Gerojo ganytojo paveikslais. Šis altorėlis kiek apgadintas – apačioje esantys drožiniai ištrupėję, o ant vienos iš šoninių kolonėlių viršaus nebėra kryželio. Šv. Antano paveikslo apačioje, prie rėmo yra įrašas „T. Stilmaski, 189 [3?]“ – paskutinį datos skaičių kiek uždengia rėmas. Kitas procesijų altorėlis puoštas Šv. Juozapo ir Švč. Mergelės Marijos paveikslais. Jo apačioje esantys drožiniai išsilaikę geriau. Altorėliai kampuose turi kojeles ir kiaurymes nešimo lazdom prakišti.

Sakykla. Šalia presbiterijos prie kolonos kairėje pusėje XIX a., panašios su altoriais stilistikos, įrengta sakykla. Ji gali būti perkelta iš 1817 m. statytos pirmosios bažnyčios.¹⁶⁸ Sakyklos viršuje stogelis (baldakimas), kurio apačioje pavaizduota Šv. Dvasia. Ant stogelio vaizduojamos Dekalogo lentelės. Sakykla daugiakampė, jos apačia nusmailinta, tribūnos sienelės puoštos auksuotais augaliniais ornamentais.

Krikštykla. Priešingoje sakyklai pusėje taip pat prie kolonos įkomponuota medinė taurės pavidalo krikštykla (XIX a., gali būti taip pat perkelta iš pirmosios bažnyčios¹⁶⁹). Jos taurė daugiakampė, puošta reljefiniais auksuotais augaliniais ornamentais. Krikštyklos kojelė taip pat daugiakampė, briaunuota, stovinti ant medinio pagrindo. Krikštyklą meniškai papildo ant kolonos kabantis paveikslas „Jėzaus krikštas“, kuriame vaizduojamas Jėzus, įbridęs į Jordaną, pusiau apnuogintas, o Šv. Jonas Krikštytojas, prisidengęs kupranugario kailiu ir rankoje laikantis kryžių, kita ranka pila vandenį. Virš paveikslo – stogelis, šiek tiek panašus į esantį virš sakyklos. Stogelio viršus

---

¹⁶⁷ Vilkaviškio vyskupijos bažnyčių neogotikiniai procesijų altorėliai yra ne kartą pristatyti „Lietuvos sakralinės dailės“ tomeliuose. Pvz. Balbieriškio bažnyčios panašios stilistikos dirbiniai sukurti Kaune, J. Zenkevičiaus dirbtuvėse, ir Adomo Karaliaus dirbtuvėse, veikusiose Suvalkuose arba Marijampolėje. Toms pačioms Adomo Karaliaus dirbtuvėms priskiriamas Pakuonio bažnyčios procesijų altorėlis su paveikslais „Šv. Juozapas“ ir „Šv. Ona“.

¹⁶⁸ Višakio Rūdos bažnyčios inventoriaus sąrašas 1873 m., lapai nenumeruoti.

¹⁶⁹ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr. 49, lapai nenumeruoti.

puoštas kryželiu, stogelio apatinė plokštuma – Švč. Trejybės ženklų. Krikščyklą juosia medinių stulpelių tvorelė.

Klausyklos. Bažnyčioje yra penkios klausyklos (XIX a.). Trys iš jų stovi dešinėje navoje prie sienos, likusios dvi – kairėje. Dvi didesnės klausyklos, esančios netoli šoninių altorių, vienodos, likusios trys - skirtingos. Didesnės klausyklos viršuje puoštos nedideliu kryželiu, priekinėje pusėje viršutiniuose kampuose – nedideli auksuoti augaliniai ornamentai, o viduryje po kryželiu apskritime yra pavaizduoti du sukryžiuoti raktai.

Vargonai. Pirmojoje 1817 m. statytoje Višakio Rūdos bažnyčioje stovėjo 8 balsų vargonai. Apie 1872–1873 m. jie buvo restauruoti.¹⁷⁰ Dabartinėje bažnyčioje esantys vargonai 1902 m. pagaminti Varšuvos A. Homan dirbuvėje. Ant vargonų, prie klaviatūros yra šios dirbtuvės įspaudas: „Op 68.1902.“ ir „Adolf Homan / Warszawa“. Vargonai 10 balsų (manuale 7 balsai, pedale 3 balsai). 1937 m. vargonai buvo taisyti ir suderinti¹⁷¹. Vargonų būklė gera.

Pavieniai tapybos darbai. Be tradicinio Kryžiaus Kelio stočių ciklo, Višakio Rūdos bažnyčioje yra ir „Šv. Baltramiejaus“ bei „Šv. Stanislovo“ paveiksliai.

Presbiterijoje dešinėje pusėje virš išėjimo į zakristiją kabo XIX a. vid.–II p. sukurtas paveikslas „Šv. Baltramiejus“. Šis šventasis vaizduojamas klūpantis, kairėje rankoje laikantis maldaknygę, o dešinėje – individualų atributą – nedidelį peilį.

Priešingoje presbiterijos pusėje taip pat virš išėjimo į zakristiją kabo Šv. vyskupo Stanislovo paveikslas (XIX a. vid.–II p.). Šv. Stanislovas vaizduojamas su vyskupo rūbais, apsisiautęs kapa ir mitra ant galvos, kairėje rankoje laikantis pastoralą. Dešine ranka vyskupas duoda vargšui komunią.

Šie du „Šv. Baltramiejaus“ ir „Šv. Stanislovo“ paveiksliai panašios stilistikos, pagal tapybos plastiką galima spėti, jog jie tapyti vieno meistro. Panašu, kad šie paveiksliai galėjo būti perkelti iš pirmosios Višakio Rūdos bažnyčios.¹⁷²

Ant sienų tradiciškai kabo 14 paveikslų – Kryžiaus Kelio stotys (XIX a. pab.). Paveiksliai tapyti drobėje, įrėminti stačiakampio formos rėmuose, kurie viršuje puošti nedideliu kryželiu. Kryžiaus Kelio stočių paveikslų centre dominuoja Jėzaus Kristaus figūra, aplink jo galvą išsiskiria aureolė.

Liturginiai rūbai ir indai. Višakio Rūdos bažnyčioje liturginių rūbų apžiūrėti nepavyko, bet remiantis publikacija Lietuvos sakralinės dailės kataloge ir Kultūros, filosofijos ir meno instituto Sakralinės dailės skyriaus archyve saugomomis nuotraukomis, galima teigti, kad istorinę ir meninę

¹⁷⁰ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr. 49, lapai nenumuoti.

¹⁷¹ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai 1939–1952 m., bylos Nr. 30, lapai nenumuoti.

¹⁷² Višakio Rūdos bažnyčios inventoriaus sąrašas 1873 m., lapai nenumuoti.

vertę turi keturi arnotai ir viena stula. Šie liturginiai rūbai minimi ir bažnyčios vizitacijos aktuose ir inventoriaus sąrašuose.¹⁷³

Rūbai. Komplektą sudaro arnotas su stula, kurie galėjo būti pagaminti Ružanos arba Gardino dirbtuvėse XVIII a. pab.–XIX a. pr. Arnotas pasiūtas iš dvejopų kontušo juostos technika ir stiliumi išaustų išilgai dryžuotų audinių, kurių raštų bei spalvų skirtumai, taip pat ir platoki galionai išryškina drabužio sudėtinės dalis. Dryželiai siauri, metrinio ritmo, arnote orientuoti vertikaliai. Drabužio koloritas subtilus, vyrauja aukso ir mėlynos spalvos sąskambis. Kolonos pasiūtos iš audinio, raštuoto dvejopomis, paeiliui kaitomais siauručiais dryželiais. Arnoto šonų ir stulos audinys spalvingesnis, dryželiai ketveriopi, skirtingų plokčių. Skirtingos ir spalvos bei raštai, bet audimo principas tas pats: arba dvinytai pintas šilkinis (purpurinis, raudonas, žydras) dugnas ir aukso siūlų raštas, arba auksinis dugnas ir spalvoti raštai. Jų motyvai dvejopi – augaliniai, o vienoje juostelėje – ir geometriniai. Galionai, kuriais apsiūti arnoto ir stulos galų kraštai, kolonų ribos, austi iš aukso spalvos siūlų.¹⁷⁴

Kitas arnotas, datuojamas XIX a., pasiūtas iš dvejopų vienalaikių artimos technikos, bet skirtingo kolorito bei raštų audinių, derintų kontrasto principu. Tokio tipo audiniai austi Rusijoje, jie ryškiaspalviai, labai dekoratyvūs. Komponuojant drabužį nesilaikyta griežtos raštų antitetikos. Arnoto kolonos pasiūtos iš medvilninio audinio, kurio balsvas dugnas dengtas priaustais blizgančiais nikeliniais siūlais. Raštai – retai išdėlioti karpytų kontūrų lapai ir lelijų žiedai, išausti ryškiai geltonais medvilniniais ir aukso spalvos metaliniais siūlais. Motyvai schematiški, fragmentiniai dėl kirpimo ypatumų. Šonų audinys taip pat medvilninis, oranžinis; dugnas dengtas austais variuotais siūlais. Kaip ir kolonų audinio, taip ir šio raštų motyvai plokšti, schematiški, bet čia jie smulkesni ir tankesni. Pagrindiniai motyvai – pavieniai ir į pluoštelius sutelkti augalų lapai, šakelės, žiedai, iškaišyti žaliais, violetiniais, baltais, geltonais kelių atspalvių šilkiniais siūlais. Galionai dvejopi: vieni austi iš nikelinių ir medvilnės siūlų, siauri (jais apsiūta kaklo anga), kiti, platesni, austi iš medvilninių ir variuotų siūlų; jais apsiūti kitų arnoto detalių pakraščiai.¹⁷⁵

Trečiojo baltosios liturginės spalvos arnoto audiniai datuojami XVIII a. pabaiga, o pats arnotas galėjo būti pasiūtas ar persiūtas XIX a. Arnotas pasiūtas iš labai plonų, šviesių, geros technikos bei meninės kokybės audinių. Kompoziciją išryškina subtilūs kolorito niuansai, raštų skirtumai, galionai. Galiono atkarpėlė horizontaliai užsiūta ir arnoto kolonos apačioje, lygiagrečiai su pakraščiu, taip pat statmenai tarp apykaklės ir kaklo iškirptės. Kolonų audinio dugnas – baltas plonytis šilkinis ripsas,

¹⁷³ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr. 49, lapai nenumeruoti.

¹⁷⁴ Martinaitienė G. M., Arnotas ir stula, II, III, IV arnotai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 329–330.

¹⁷⁵ Martinaitienė G. M., Arnotas ir stula, II, III, IV arnotai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 330–331.

raštuotas tokios pat spalvos siūlais išaustomis gėlių puokštėlėmis. Pagrindinis audinio raštas – taip pat gėlių puokštės, iškaišytos žaliais, purpuriniais, gelsvais šilkiniais siūlais ir gana retai išdėliotos, palikus nemaža vietos dugnui. Augalai smulkūs, švelnaus piešinio, formų apimtys paryškintos lokaliniu šešėliavimu. Arnoto šonai pasiūti iš švelniai rausvo, standaus, labai plono šilko. Jo dugnas raštuotas tokios pat spalvos, tik nesuktais šilkiniais siūlais, augaliniais motyvais. Pagrindiniai raštai tokių pat spalvų, kaip ir kolonų audinių raštai, bet čia augalai kitaip sukomponuoti. Jie stambesni, sutelkti į kompaktiškas, uždaro silueto puokštes, kai kurios detalės paryškintos aukso siūlais. Galionai (XIX a.) austi iš geltonos bei oranžinės medvilnės ir aukso spalvos bei variuotų siūlų. Raštuoti įstrižais brūkšneliais.¹⁷⁶

Ketvirtasis barokinio kirpimo arnotas, datuojamas XIX a. pabaiga, sukomponuotas iš keleriopų audinių jų kontrastingumo derinimo principu. Sudedamąsias dalis išryškina ir galionai. Jų atkarpėlės papildomai užsiūtos ir kolonos apačioje, lygiagrečiai apatiniam arnoto pakraščiui, ir statmenai tarp apykaklės bei kaklo iškirptės. Tai individualios šio liturginio drabužio kompozicijos detalės. Kolonos pasiūtos iš balto šilkinio atlaso. Raštai – arabeskomis sukomponuoti karpytų kontūrų lapai, išausti variuotais siūlais ruoželių faktūra. Šie lapų vingiai išdėstyti išilgai pretekstų ašių, o vingius abipus užpildo įvairių gėlių lapeliai bei žiedai. Arnoto šonai pasiūti iš šilkinio purpurinės spalvos atlaso. Raštai augaliniai, išausti variuotais siūlais, gėlių žiedų vidurėliai iškaišyti baltais ir mėlynais šilkais. Galionai austi taip pat iš variuotų metalinių bei oranžinių medvilninių siūlų, raštuoti įstrižais brūkšneliais. Platesniais galionais apkraštuotos svarbesnės drabužio dalys, siauresniais – kaklo iškirptė, peteliai. Arnotai vertinami dėl darnios kompozicijos, meniškų, subtilių audinių, iliustruojančių XIX a. sustiprėjusį puošnumo, prabangos įspūdžio siekius.¹⁷⁷

Indai. Kalbant apie Višakio Rūdos bažnyčios liturginius indus, reikia pažymėti, kad bažnyčioje jų nėra daug. Zakristijos komodoje laikomi ir mišių metu naudojami keturi kielikai. Didesnę vertę turi Varšuvos bažnytinio reikmenų dirbtuvėje pagamintas sidarbuotas kielikas (h 23), taurės vidus auksuotas. Tačiau jis apgadintas: taurė nulinkusi į šoną, paviršius gerokai apsitrynęs. Likusių kielikų paviršius taip pat gerokai apsitrynęs. Visi jie taip pat fabrikinės gamybos. Ornamentika labiau išsiskiria kielikas, puoštas graviruotais lelijos žiedlapiais ant taurės ir pėdos. Ant kielikų įspausta pagaminimo data sunkiai įskaitoma (1906 m.?).

¹⁷⁶ Martinaitienė G. M., Arnotas ir stula, II, III, IV arnotai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 332–333.

¹⁷⁷ Martinaitienė G. M., Arnotas ir stula, II, III, IV arnotai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 333–334.

Monstrancijos apžiūrėti nepavyko, tačiau Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktuose ir inventoriaus sąrašuose minima, kad po 1902 m. nupirkta nauja monstrancija.¹⁷⁸

Varpai. Bažnyčios vizitacijos aktuose minimi ir du varpai. Vienas varpas buvo nupirktas 1844 m.¹⁷⁹, o antrasis, pavadintas Jurgio vardu, 1928 m. bažnyčiai paaukotas Agotos Enziulienės-Vaičiauskienės.¹⁸⁰ Šis varpas šiandien kaba bažnyčios bokšte. Varpas gerokai aprūdijęs, frize turi įrašą: „DA PACEM DOMINE IN DIEBUS NOSTRIS / 1928“ (Taika su Viešpačiu mūsų / 1928).

1844 m. nulietas varpas geros būklės, puoštas augaliniais ornamentais ir Šv. Kazimiero atvaizdu. Frize turi įrašą: „FECIT ALEXANDER RYMASZEWSKI IN ZIELEZNICT A D 1844“. Šis varpas saugomas bažnyčios klebonijos kieme esančioje klėtyje. Šioje klėtyje saugomas ir trečiasis varpas, kuriam 1995 m. Kultūros vertybių apsaugos departamento Marijampolės teritorinis padalinys suteikė Nekilnojamosios kultūros vertybės apsaugos individualų pirminį reglamentą, įsipareigojo saugoti šį dailės paminklą ir suteikė kodą DR–1294. Varpas pasižymi klasicistine forma, puoštas augaliniu ornamentu, šone turi du medalionus ir įrašą: „PIOTR MICHAL PAC MARSZALEK / BRASLAWSKI WIELONSKI BELSAGOLSKI PIOTELSKI STAROSTA / TEKLA WOLLOWISZALEK PACOWA MARSZALKOWA / BRASLAWSKA WIELONSKA BEISAGOLSKA PIOTELSKA STAROSCINA“. Prie apatinio krašto įrašas: „MATTENS WILHELM PETER W KROLEWCU“. Frize dar vienas įrašas: „GLORIA IN EXCELSIS DEO` ANNO 1683“. Tačiau varpo būklė bloga – neišlikęs raktas, karūna, šerdis, jo liemuo įtrūkęs.

Bažnytinės knygos. Bažnyčios palėpėje saugomos senosios Višakio Rūdos kunigų naudotos bažnytinės knygos. Tai XVIII–XIX a. pabaigos spaudiniai. Pats seniausias – 1775 m. Romoje leistas mišiolas. Jo būklė bloga – tik fragmentiškai išlikęs knygos viršelis. Mišiolas be iliustracijų, stilizuotos ir piešinyje patalpintos tik skyrius pradedančių pirmų žodžių pirmosios raidės. Išlikę ir 1823 m., 1864 m., 1900 m. Romoje leisti mišiolai. Istoriją liudija 1884 m. Romoje išleistas brevijorius su klebonui P. Budzeikai įspausta dedikacija: „GODOTINAM IR GARBINGAM / KUNIGUI DŽIAKONUI / PETRUI BUDZEIKAI / AUKUOJE DIENOJE VARDUVIŲ / DĖKINGI VIKARAI / GARLEVA 18 SAUSIO 1904 m.“ Kitos bažnytinės knygos – 1827 m. skaitiniai, 1830 m. katekizmas. Kai kurios jų su auksuotomis lapų kraštinėmis, odiniais spalvotais viršeliais, spalvotomis iliustracijomis. Didumos knygų būklė gera, jos tvarkingai saugomos bažnyčios palėpėje virš zakristijos, įrengtoje lentynoje.

¹⁷⁸ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr. 49, lapai nenumeruoti.

¹⁷⁹ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai 1939–1952 m., bylos Nr. 30, lapai nenumeruoti.

¹⁸⁰ Višakio Rūdos bažnyčios vizitacijos aktai 1931–1941 m., bylos Nr. 29, lapai nenumeruoti.

V. 4. Šaltinėlis

Nuo Višakio Rūdos bažnyčios neatsiejamas Šaltinėlis. Jo kompleksą sudaro dvi koplyčios: viena viršuje, ant kalno, antra apačioje, pakalnėje, ant šulinėlio, iš kurio semiamas vanduo, juo prausiamasi, plaunamos skaudamos vietos.

Kalnelyje stovinti koplytėlė pastatyta panaudojant senosios Višakio Rūdos bažnyčios liekanas. Čia per atlaidus laikomos šv. Mišios, vykdavo gegužinės pamaldos.

Pakalnėje pastatyta nedidelė koplytėlė, jos apačioje iškastas šulinys, maitinamas upelio vandeniu.¹⁸¹ Pasakojama, kad antrą koplytėlę pastatęs kažkoks turtingas žmogus. Išgijus jo vienturtei dukrai nuo Šaltinėlio vandens, jis pastatęs koplytėlę kaip padėką Švč. Mergelei Marijai. Naujas bokštelis virš šulinėlio pastatytas 1927 m., nupirkta nauja Švč. Mergelės Marijos statula. Apie Šaltinėlį, privežus smėlio, išpilda aikštelė, takelis, vedantis nuo kalno prie šulinėlio.

1993–2001 m. koplyčiai prie Šaltinėlio padėtas betoninis pamatas, pakeistas apatinis sienojus.¹⁸²

Kadangi Šaltinėlis yra pripažinta turistų lankoma vieta, dabar Kazlų Rūdos savivaldybė organizuoja jo tvarkymo ir priežiūros darbus.

---

¹⁸¹ Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Chicago, 1982, p. 341.

¹⁸² Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos apylinkės*, Marijampolė, 2004, p. 137–148.

IŠVADOS

Nors Gelgaudiškio, Plokščių ir Višakio Rūdos bažnyčios nėra įtrauktos į Registrą, jos yra vertingi XIX a. architektūros paminklai, atspindintys skirtingus architektūrinius (neogotikos, „liaudiškojo“ romantizmo ir neobaroko) stilius. Šios bažnyčios iki šiol yra išlaikiusios autentišką planą ir struktūrą bei pasižymi savitais bruožais tiek eksterjere, tiek interjere.

Šiose bažnyčiose jau anksčiau buvo nustatyta išlikusių vertingų sakralinės dailės objektų, tačiau, rengiant šį darbą ir tiriant bažnyčių interjero dekoro elementus, išaiškinta nemažai naujų dailės objektų, datuojamų XVI a. II p.–XX a. pr. Šie sakralinės dailės objektai vertintini kaip bažnyčių vertingosios savybės, jiems užlipdyti dailės kūrinio aprašai.

Gelgaudiškio, Plokščių ir Višakio Rūdos bažnyčios svarbios architektūriniu, urbanistiniu, sakraliniu aspektais, kaip vertingų sakralinės dailės objektų sancaupos Lietuvos bažnyčių kontekste, o kaip kultūriniai ir dvasiniai traukos centrai – reikšmingos vietiniams ir aplinkinių kaimų gyventojams, todėl įrašant į Registrą (užpildytuose Nekilnojamojo kultūros paveldo tarybos vertinimo aktuose) joms siūlomas vietinis reikšmingumo lygmuo.

ŠALTINIAI

LIETUVOS CENTRINIS VALSTYBĖS ARCHYVAS

1. LCVA. F. R–181, ap. 2, b. 119, l. 211–230. Gelgaudiškio bažnyčios registracijos ir inventorizacijos dokumentai, 1948–1981 m.
2. LCVA. F. R–181, ap. 2, b. 142, l. 144–159. Plokščių bažnyčios registracijos ir inventorizacijos dokumentai, 1948–1984 m.
3. LCVA. F. R–181, ap. 2, b. 162, l. 162–172. Višakio Rūdės bažnyčios registracijos ir inventorizacijos dokumentai, 1948–1988 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

1. LVIA. F. 1009, ap. 7, b. 3. Gelgaudiškio bažnyčios statybos byla 1866–1878 m., Gelgaudiškio bažnyčios planas.
2. LVIA. F. 1009, ap. 7, b. 264. Apie Gelgaudiškio parapijos klebono M. Didinsko palaidojimą 1889–1890 m.
3. LVIA. F. 1278, ap. 1, b. 4. Koidelių dokumentai dėl Gelgaudiškio ir Šakių bažnyčių 1801–1804 m. (Gelgaudiškis, 1642 m., 1801 m., 1804 m.).
4. LVIA. F. 1671, ap. 4, b. 425. Plokščių bažnyčios dokumentai 1756–1759 m.

VIŠAKIO RŪDOS ŠV. VYSKUPO STANISLOVO BAŽNYČIOS ARCHYVAS

1. Višakio Rūdės R.K. par. bažnytinio komiteto 1931–1946 m. protokolų knyga Nr. 17.
2. Višakio Rūdės bažnyčios vizitacijos aktai 1931–1941 m., bylos Nr. 29.
3. Višakio Rūdės bažnyčios vizitacijos aktai 1939–1952 m., bylos Nr. 30.
4. Višakio Rūdės bažnyčios vizitacijos aktai ir inventoriaus sąrašai, 1887–1911 m., bylos Nr. 49.
5. Višakio Rūdės bažnyčios inventoriaus sąrašas 1873 m., lapai nenumeruoti.

LITERATŪRA

1. Aleksandravičiūtė A., Altorių probleminių tyrimų gairės. XVII–XIX a. Užnemunės bažnyčių retabulai, in: *Logos*, Nr. 48, 2006, p. 156–165.
2. Aleksandravičiūtė A., Barokas ir neobarokas Užnemunės altorių ansambliuose, in: *Romantizmai po romantizmo*, sud. G. Jankevičiūtė, Vilnius, 2000, p. 49–62.

3. Aleksandravičiūtė A., Bažnytinės dailės tyrimo metodai, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 17, Vilnius, 1999, p. 387–399.
4. Aleksandravičiūtė A., Klausyklos, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 73.
5. Aleksandravičiūtė A., Krikštykla, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 72.
6. Aleksandravičiūtė A., Penki altoriai, sakykla, keturios klausyklos, kilimas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 183–187.
7. Aleksandravičiūtė A., Sakykla, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 72.
8. Aleksandravičiūtė A., Trys altoriai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 66–70.
9. Dainelytė-Arminienė O., *Višakio Rūda ir jos apylinkės*, Marijampolė, 2004.
10. Giniūnienė A., Kryžiaus kelio stotys, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 81–82.
11. Giniūnienė A., Kryžiaus kelio stotys, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 205–208.
12. Giniūnienė A., Paveikslas „Arma Christi“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 204–205.
13. Giniūnienė A., Paveikslai „Šv. Antanas Paduvietis“, „Šv. Stanislovas“, „Šv. Kazimieras“, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 78–81.
14. Giniūnienė A., Paveikslai „Švč. Trejybė“, „Šv. Arkangelas Mykolas“ ir „Jėzaus Krikštas“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 197–199.
15. Giniūnienė A., Skulptūra „Prisikėlęs Kristus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 208–210.
16. Giniūnienė A., Užnemunės Kryžiaus Kelio stotys, in: *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005, p. 209–226.
17. Jankevičienė A., Bažnyčios architektūra, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, IV kn., I d., Vilnius, 2006, p. 64–65.
18. Jankevičienė A., Istorizmo epochos medinės bažnyčios, in: *Liaudies kultūra*, Nr. 2, 1998, p. 25–41.
19. Jankevičienė A., *Lietuvos medinė sakralinė architektūra*, Vilnius, 1998.
20. Jankevičienė A., *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, 2007.
21. Jankevičienė A., Medinė sakralinė architektūra, in: *Medinė architektūra Lietuvoje*, sud. A. Jomantas, Vilnius, 2002, p. 50–70.
22. Jankevičienė A., Romantizmo epochos medinių medinių bažnyčių architektūra, in: *Liaudies kultūra*, Nr. 1, 1992, p. 22–31.

23. Jankevičienė A., Sūduvos medinių bažnyčių architektūra, in: *Kultūros paminklai*, Nr. 2, 1995, p. 68–97.
24. Jankevičienė A., Višakio Rūdos Šv. Stanislovo bažnyčia, in: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 327.
25. Jankevičienė A., Žemaičių medinių bažnyčių architektūra, Vilnius, 1996.
26. Jovaiša L., Bažnyčios istorija ir statuso raida, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 59.
27. Jovaiša L., Dabartinės bažnyčios statyba, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 63.
28. Jovaiša L., Gelgaudiškis, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 60.
29. Jovaiša L., Koidelių patronatas, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 60.
30. Jovaiša L., Pirmosios bažnyčios, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 61.
31. Jurkuvienė T., Procesijų kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra (IV), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 213–214.
32. Jurkuvienė T., Liaudiškios Nukryžiuotojo skulptūros Vilkaviškio vyskupijoje, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, metraštis XI, Vilnius, 1997, p. 238–250.
33. Jurkuvienė T., Liaudies tekstilė Lietuvos bažnyčiose, in: *Menotyra*, Nr. 3, 1997, p. 50–59.
34. Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“ (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 83–84.
35. Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“ (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 84–85.
36. Jurkuvienė T., Skulptūra „Nukryžiuotasis“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 210.
37. Kviklys B., *Lietuvos bažnyčios*, t. II, Vilkaviškio vyskupija, Chicago, 1982.
38. Kviklys B., *Mūsų Lietuva*, t. III, Vilnius, 1991.
39. *Lietuvos architektūros istorija*, t. III: nuo XIX a. II dešimtmečio iki 1918 m., red. kolegija A. Jankevičienė, V. Levandauskas, N. Lukšionytė-Tolvaišienė, A. Miškinis, Vilnius, 2000.
40. Martinaitienė G. M., Arnotas ir stula, II, III, IV arnotai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, I kn., Vilnius, 1996, p. 329–330.
41. Matušakaitė M., *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Marijampolė, 1998.
42. Misius K., Šinkūnas R., *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius, 1993, p. 498.
43. Miškinis A., *Užnemunės miestai ir miesteliai*, Vilnius, 1999.
44. Norkutė R., *Lietuvos bažnytinis menas*, Kaunas, 2007.

45. Povilionis G., Vargonai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 75–76.
46. Povilionis G., Vargonai, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 192–193.
47. Smilingytė-Žeimienė S., Apie Katalikų Bažnyčios poziciją religinės dailės atžvilgiu XIX a. pab.–XX a. I pusėje, in: *Menotyra*, Nr. 3 (36), 2004, p. 34–40.
48. Smilingytė-Žeimienė S., Jonas Glamba – meistras iš Veiverių, in: *Menotyra*, Nr. 2 (15), 1999, p. 61–71.
49. Smilingytė-Žeimienė S., Pastatomasis kryžius, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 221–222.
50. Smilingytė-Žeimienė S., Paveikslas „Šv. Pranciškus gauna Porciunkulės atlaidus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 201–202.
51. Smilingytė-Žeimienė S., Paveikslas „Švč. Jėzaus Širdies Apsireiškimas Šv. Marijai Margaritai Alakok“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t.I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 203–204.
52. Smilingytė-Žeimienė S., Pranciškaus Mikutaičio kūriniai, in: *Menotyra*, Nr. 2 (43), 2006, p. 18–24.
53. Smilingytė-Žeimienė S., Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais, in: *Menotyra*, Nr. 2, 1998, p. 40–50.
54. Smilingytė-Žeimienė S., Stankevičienė R., Švč. Jėzaus Širdies kultas ir jo atspindžiai Užnemunės dailėje, in: *Užnemunė: visuomeninio ir dvasinio gyvenimo procesai*, sud. S. Smilingytė-Žeimienė, Vilnius, 2005, p. 186–208.
55. Stankevičienė R., Du procesijų altorėliai [...], in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 94–96.
56. Stankevičienė R., Dvi medinės žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 93.
57. Stankevičienė R., Vasiliūnienė D., Dvi skulptūros „Nukryžiuotasis“ (II, III), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 211–213.
58. Stankevičienė R., Komuninė (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 88–90.
59. Stankevičienė R., Komuninė (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 90–91.
60. Stankevičienė R., Paveikslas „Nukryžiuotasis su Švč. Mergele Marija ir šventaisiais“ ir erškėčių vainiko aptaisas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 193–197.
61. Stankevičienė R., Procesijų altorėliai (I, II) su paveikslais „Švč. Jėzaus Širdis“, „Sopulingoji Švč. Mergelės Marijos Širdis“ ir „Šv. Stanislovas“, „Šv. Kazimieras“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 229–232.

62. Stankevičienė R., Procesijų altorėlis (III) su paveikslais „Apreiškimas“ ir „Šv. Aloyzas“ (?), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 232–234.
63. Stankevičienė R., Varpas I, Varpas II, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 97–99.
64. Stankevičienė R., Varpas, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 235–237 .
65. Surdokaitė G., Arnotas (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 224–225.
66. Surdokaitė G., Arnotas (II), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 226–227.
67. Surdokaitė G., Dalmatika, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 227–229.
68. Surdokaitė G., Skulptūra „Prisikėlęs Kristus“, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 85–86.
69. Šešelgis K., *Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai (nuo seniausių laikų iki 1918 m.)*, Vilnius, 1996.
70. Totoraitis J., *Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. I, Kaunas, 1938.
71. Totoraitis J., *Zanavykų istorija*, Marijampolė, 1929.
72. Vasiliūnienė D., Du vitražai, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 76–78.
73. Vasiliūnienė D., Dvi žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 222–223.
74. Vasiliūnienė D., Kielikas (I), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 214–216.
75. Vasiliūnienė D., Kielikai (II–IV), in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 216–218.
76. Vasiliūnienė D., Kielikas su patena, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 86–88.
77. Vasiliūnienė D., Kielikas (V) su patena, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 218–219.
78. Vasiliūnienė D., Konsekracinės žvakidės, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t.I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 223–224.
79. Vasiliūnienė D., Monstrancija, in: *Lietuvos sakralinė dailė* t. I, VI kn., I d., Vilnius, 2006, p. 91–93.
80. Vasiliūnienė D., Paveikslas „Švč. Mergelės Marijos Ėmimas į dangų (Nekaltojo Prasidėjimo Švč. Mergelė Marija)“, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 199–201.
81. Vasiliūnienė D., Relikvijorius, in: *Lietuvos sakralinė dailė*, t. I, kn.VI, II d., Vilnius, 2007, p. 219–221.

INTERAKTYVIEJI ŠALTINIAI

1. Gelgaudiškio dvaro sodyba // <http://195.182.68.155/heritage/Pages/KVRDetail.aspx?lang=lt&MC=1013> =; prisijungimo laikas: 2008-04-05.
2. Gelgaudiškio dvaro sodybos panaudojimo visuomenės, kultūriniais ir pažintinio turizmo poreikiams koncepcija // <http://www.gelgaudiskiozelzbetonis.lt/gelgaudiskis/Puslapis/Dvaras/koncepcija.htm> =; prisijungimo laikas: 2008-02-25.
3. Kultūros paveldo objektų paieška // <http://www.heritage.lt/inside1.php?i=17> =; prisijungimo laikas: 2008-03-04.
4. Plokščių seniūnija // <http://www.sakiai.lt/79> =; prisijungimo laikas: 2008-01-06.
5. Užklausa Vilkaviškio vyskupijos bažnyčios // www.google.lt.

Magistro darbo
Gelgaudiškio, Plokščių, Višakio Rūdos bažnyčių
(Marijampolės apskritis) įrašymas į Registrą:
vertingųjų savybių nustatymas,
dokumentacijos parengimas
I. 1 priedas

I. Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos aktai

1. Gelgaudiškio bažnyčia	54
2. Plokščių bažnyčia	89
3. Višakio Rūdos bažnyčia	121